

שכג

פרקים קכד – קכה

כא. עוד כתוב שם¹⁹: ובני עמון היו שכנים רעים לישראל בזמן מלכות שאול לאנשי יבש גלעד שהוא לצפון נחל יבק כמו יום. יבש גלעד הוא גופן²⁰. המרחק הישר משם לנחל יבוק הוא כ-32 ק"מ (0.800).

חלוקת התוצאות לתחומי צפיפות, כפי שנעשה בפרק הקודם, מצביעה על מיל יותר קטן ממה שהתקבל מהמרחקים שבפרק הקודם. התחום הצפוף ביותר כאן הוא בין 0.8 ל-1.0 ק"מ למיל. יתכן שיש ליחס את התוצאות היותר נמוכות שנתקבלו עבור המיל בעבר הירדן המזרחי, להרים התלולים הגורמים להארכת הדרכים. בפרק הבא נראה שגם המרחקים הגדולים בכפתור-ופרח מצביעים על מיל יותר גדול.

פרק קכ"ה

המרחקים הארוכים שבכפו"פ

למרחקים הארוכים יתרון על המרחקים הקצרים, הנובע מכך שסטיה קטנה באיתור הנקודות שמהן יש למדוד מתבטלת במרחק הגדול. אספתי כאן את המרחקים הארוכים בכפתור-ופרח, והרי הם:

א. קארק – חרן

בסוף הפרק העשירי¹ כותב המחבר:

"דע שזה הפלך שארץ-ישראל בתוכו הוא מן המדבר למזרח עד הים הגדול למערב, והם חמש ארצות: ארץ-אדום וארץ-עמון-ומואב וארץ-סיחון-ועוג וארץ-כנען וארץ-פלשתים. וביאור זה לרש"י ז"ל²: שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ-ישראל זו אצל זו, והם: קצת ארץ-מצרים וארץ-אדום כלה וארץ-מואב כלה. ארץ-מצרים במקצוע דרומית-מערבית, ונחל-מצרים, שהוא השיחור, מפסיק בין ארץ-מצרים וארץ-ישראל, וארץ-אדום אצלה לצד המזרח, וארץ-מואב אצל ארץ-אדום למזרח גם כן בצד הדרום... וכתב רש"י ז"ל בספר יחזקאל³ 'חוף הים הם הפלשתים שיושבין במקצוע דרומית-מערבית של גבול ארץ-ישראל עד הים האחרון', והשם יתעלה שלא רצה להכניס את ישראל דרך ארץ-פלשתים, אלא הסיכן והוציאן דרך דרומה למדבר ממערב כלפי מזרח עד בואם לדרומה של ארץ-אדום, בקשו מלך אדום שיניחם לעבור דרך רוחב ארצו וליכנס לארץ ולא אבה, סכבו כל דרום ארץ-אדום והגיעו לדרום ארץ-מואב. גם זה לא הניחם עבור בגבולו, וכמו שפי' יפתח הגלעדי⁴ וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה, הלכו כל דרומה של ארץ-מואב גם כן עד סופו, שהוא קצה דרומי-מזרחי שלה, ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסכבו הכל מצד מזרח שלה לרחבה וכשכלו מזרחה מצאו ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ-כנען, והירדן מפסיק ביניהם. והיא, כלומר ארץ סיחון ועוג, לצפון ארץ-מואב. אם כן, ארץ-מואב –

טעות כי מקום כזה אינו מוזכר כלל בכפו"פ, ועל כל פנים אינו שייך לגבולות הארץ. 19. סד"ה ואם תרצה לדעת, עמוד תרל"ו במהדורת לונג. 20. ראה אות ט"ז לעיל.

1. דף מ. במהדורת ברלין ד"ה דע. עמוד 371 במב"פ. 2. במדבר ל"ד ג'. 3. יחזקאל כ"ה ט"ז. 4. שופטים

מעבר שלה הוא מזרח ארץ-אדום, וצפונה הוא דרום ארץ-סיחון ועוג, מזרחה ודרומה הוא המדבר, וישראל הם שסבבו אלו השתי צדדין מהמדבר סביבה, וארץ-סיחון דרומית לארץ-עוג, ושניהם היו אחין, וכדאיתא במסכת גדה פרק האשה⁵. וכן תמצא היום הענין, שהר שעיר, שהוא ארץ-אדום, והוא שדה-אדום, והוא הר-עשו, ונמצא בסוף ספר עובדיה ע"ה 'את הר עשו', ת"י: (בונא) [כרכא] רבא⁶ דעשו היא רומי⁷, וקורין לו בערבי אלקראק⁸, והוא מערב-דרומי לארץ-מואב שקורין לו בלד בלקה, כלומר, ארץ בלק... כתב רבי אברהם ׳ן עזרא פרשת וישלח: והאומר שארץ-אדום הוא בין ארץ-ישראל לחרן לא הלך לחרנה, והדין עמו, שאדום וחרן חוצה לארץ הם, ושניהם למזרחה, אדום לדרום וחרן לצפון, וביניהם כחמשה עשר יום, וחרן הוא עבר הנהר, אל עשו ארצה שעיר — נראה לפי [ה]ענין, שיעקב אבינו ע"ה לא בא מחרן דרך הישוב, שהרי הבא מחרן אל נגב ארץ-ישראל, שהוא מבוקשו, עובר נהר-פרת סמוך לרחובות עיר ומשם בא אל ארץ-דמשק...".

אל-קראק זו, שהרב מזהה אותה כאן, על פי תרגום יהונתן, עם הר-שעיר ושדה-אדום והר-עשו, היא עיר ידועה⁹ בעבר הירדן, ומימדיה כמה מאות מטר מכל צד. היא יושבת על הר תלול, ובפינה המערבית-דרומית שלה מבצר עתיק היושב בראש הפסגה, כ-1000 מטר מעל לפני הים. המבצר נמצא¹⁰ על קו הרוחב 31 מעלות ו-11.00 דקות (11.00° 31') צפונית לקו המשווה ועל קו האורך 42.17° 35'. חראן גם הוא כפר ידוע¹¹ צפונית לנהר פרת, כיום בתחום טורקיה, בדרומה. רוחבו¹² — 36 מעלות 50 דקות ו-33 שניות (36° 50' 33") צפונית לקו המשווה, ואורכו 56° 00' 39" מזרחית לגרנוויץ. הקשת המחברת את שתי הנקודות הללו והמהווה את המרחק הקצר ביותר¹³ ביניהם על פני כדור-הארץ היא כ-6.289° 11, וכשנשקף 111

י"א, י"ז. 5. דף ס"א. 6. בת"י שלפנינו כתוב רק 'פרפא דעשו', ולא כתוב 'רבא', אבל רש"י ורד"ק ואברבנאל מביאים בשמו 'כרכא רבא'. ר"י אברבנאל מוסיף: 'והוא האמת בלי ספק שהיא רומי'. 7. ר"מ לונץ (הובאו דבריו גם במהדורת בלומנפלד) מגיה ל"דרומי", כלומר שהוא מדרום, אבל לפי מה שהוא עצמו כתב כמה פעמים, שלפעמים השגות שנכתבו בשוליים לחלוק על דעת המחבר הוכנסו על ידי מעתיקים אל תוך הספר, יכל לומר גם כאן, שהמשיג הבין כרכא רבא כעיר גדולה של עשו, והבין כזה רומי, כמו שהבין האברבנאל, הובאו דבריו בהערה הקודמת. 8. במכ"פ הגירסא היא אלכרך. 9. נכתב גם כרך. לעוד פרטים המאשרים את זהויה, ראה לקמן בפרקין (בקטע שאליו מוסבת הערה 17). 10. הנתונים לכרך נלקחו ממפה בעלת קנה מידה של 1:50,000. 11. רב יהוסף שווארץ (תכנון-הארץ עמוד ש"ב) כותב עליה: "חרן. בערך מהלך ט' שעות דרומית מזרחית לאורפא [ה"ה: העיר הנ"ל מופיעה בכתב Haran כ-40 ק"מ דרומית מזרחית לאורפא Urfa במפת אורפא 1 ל-200,000 מהמפות של טורקיה. במפות העבריות 1 למיליון של סוריה הן נכתבות "חראן" ו"אורפא". צפונית למסילת הברזל העוברת בגבול טורקיה — סוריה] במדבר נמצא כפר חואראן (היא חרן) ושם מגדל נמרוד. ונחל המים של אורפא יורד על פני כפר חואראן. ומראים שם קבורת תרח אבי אברהם". על אורפא כותב הרב שווארץ בעמוד שלפני כן: "אור נקרא כעת 'אורפא' והיא בעבר הנהר פרת במדינת דיארבאקיר ומראים שם בית אברהם ומקום ככשן האש אשר הושלך בו אברהם אבינו וכעת במקום הככשן בריכה אחת ובה דגים הרבה אין מספר ולא מניחים הישמעאלים לצור מהם לכבוד אברהם אבינו". רבי בנימין מטורלה (סימן י"ד, אוצר-מסעות עמוד 30) כותב, שמראקא וראקא היא עיר על הגדה הצפונית של נהר פרת כ-99 ק"מ בקו ישר דרומית לחראן הנזכרת] "שני ימים לחרן הקדמונה ובה כמו עשרים יהודים ושם ננסת עזרא כמו כן. ובאותו מקום שהיה שם ביתו של אברהם אבינו ע"ה אין עליו בנין והישמעאלים מכבדים אותו מקום ובאים שם להתפלל". 12. הנתונים עבור חראן נלקחו ממפה צרפתית של איזור Total Aaba בצפון סוריה, לפי קנה מידה של 1 ל-200,000. 13. המרחק הקצר ביותר בין שתי נקודות על כדור נמדד על קשת של מעגל גדול המחבר את שתי הנקודות. מעגל גדול של כדור הוא מעגל על היקף הכדור, שמרכזו במרכז הכדור. קו האורך מהווה דוגמא למעגל גדול, מקו הרוחב רק קו המשווה מהווה מעגל גדול. מידת מעלת רוחב בקו המשווה היא כ-110.6 ק"מ. מידת קשת של מעלה אחת משתנה כמעט ממקום למקום כיוון שהארץ אינה

ק"מ לכל מעלה, נקבל 698 ק"מ, וכשנחלקם ל-15 יום נקבל 46.54 ק"מ למהלך יום, 1.163 ק"מ למיל וכ-58.2 ס"מ לאמה.

כל זאת, לפי מה שכתב הרב כאן, שהר שעיר הוא אלקראק, אבל בסוף פרק י"א¹⁵ כתב: "לראש הפסגה והוא מואב וקורין לו אל-קארק ומהפסגה דרך שני ימים לדרום הוא הר-שעיר וקורין לו אל-שוואק". אל-שוואק גם היא עיר ידועה בעבר הירדן, והיא נמצאת כ-74 ק"מ (בקו אווירי) דרומית לאל-קראק. רוחבה — 30 מעלות, 31 ראשוני מעלה ו-36 שניות צפונית לקו המשווה, ואורכה — 35 מעלות, 33 ראשוני מעלה ו-47 שניות מזרחית לגרנוויץ, כך שהקשת על פני כדור-הארץ המקשרת אותה לחראן היא בת 6.9370 מעלות, שהם 770 ק"מ. אם לשובאק התכוון הרב, כשכתב את המרחק של 15 ימים בין הר-עשו לחראן, יצא ליום — $51\frac{1}{3}$ ק"מ, למיל — 1.283 ק"מ, ולאמה — 64 ס"מ.

גם בפרק מ"ז¹⁶ מזהה הרב את אדום עם אל-שוואק וכותב:

"ונתן לעשו הר-שעיר, ונתן לבני לוט שהם עמון ומואב ער וזלת זה, והיא ארץ לצפון עשו. דע כי לדרום א"י יש ארץ רחבת ידים וקורין לה הישמעאלים בלד אל שאובאק, והוא ארץ אדום. ואורך הארץ מדרום לצפון כמו ארבעה ימים, ויש שם ערבה כמו הערבה שבין ים-כנרת וירחו, ואל צפון ארץ זו הוא ארץ-מואב ער וארצו קורין לו אלכאראק, והוא הר גבוה¹⁷ וחזק ושם רבת וקורין לו רבה¹⁸, ואל צפון ער כמו יום¹⁹ נמצא נחל ארנון, וכבר זכרנוהו פרק י"א, ואל שפתו הצפונית הוא ערער²⁰, לא שנו שמו כלל, ואל צפון ערער קרוב אל היושר כדרך יום²¹ (ו)תמצא חשבון עיר סיחון, וקורין לו חוסבאן, לצפון חשבון כמו יום תמצא נחל יבוק, וקורין לו 'ואדי אל-זרקא', גם זה הנחל זכרנו פרק י"י."

לפי תיאור זה נקראת ארץ-אדום, לא העיר שאובאק בלבד, אלא כל הארץ או ההר שמסביבה, והוא קורא לה כאן בלד אל שאובאק. בלד — פירושו בערבית של רבותינו הראשונים, "ארץ", שכן תרגם רס"ג כל ארץ שבתורה — "בלד". מכל מקום, כל ארץ אדום לפי דבריו כאן, נמצאת דרומית לאל-כאראק, והאמה המתקבלת בצורה זו תהיה יותר מ-58.2 הס"מ שקבלנו לאמה, כששמנו את מרחק 15 הימים עד כאראק בלבד, אם כונת המחבר כאן, שהר-אדום מתחיל בואדי שממנו מתחילים להנשא ההרים שעליהם עומד שובאק הנ"ל.

כדור מושלם. בירושלים מעלה אחת לאורך קו אורך (דהיינו ההפרש בין שתי מעלות רוחב) היא כ-110.88 ק"מ. ככל שעולים צפונה מידה זו גדולה במקצת, ובחראן היא מגיעה לכ-111 ק"מ. ¹⁴ ניתן לחשב את הקשת המחברת שתי נקודות, לפי הנוסחה הבאה:

$$\cos c = (\sin lat_1) (\sin lat_2) + (\cos lat_1) (\cos lat_2) (\cos \Delta \text{ long})$$

כאשר: $\cos c$ הוא תשלוש הבקע (קוסינוס בלע"ז) של הקשת המבוקשת. lat_1 הוא קו הרוחב, במעלות, של הנקודה האחת. lat_2 הוא קו הרוחב, במעלות, של הנקודה השניה. $\Delta \text{ long}$ — הוא ההפרש במעלות האורך בין שתי הנקודות. לאחר שמקבלים את $\cos c$, מוצאים את c , שהיא הזווית שתשלוש הבקע שלה הושג. זה נותן את הקשת המבוקשת במעלות, וכשמכפילים ב-111 ק"מ למעלה (ראה הערה 13), מקבלים את המרחק בקילומטרים. ¹⁵ בראש עמוד ב' של דף מ"ט. ¹⁶ דף ק"ב: ד"ה אגיד לך. ¹⁷ כבר כתבנו שאל-כרך נמצאת על הר תלול בגובה של כ-1000 מטר מעל פני הים, בפסגת ההר, בפניה הדרומית מערבית של העיר יש מבצר עתיק. ¹⁸ אַרְבָּה נמצאת כ-9 ק"מ צפונית לאל-כרך, נוטה קצת למזרח. נצ. בערך 221/075 ברשת א"י, וברשת יט"מ — בערך 761/3463. ¹⁹ הנקודה בנחל שהיא בדיוק צפונית לכרך היא כ-29 ק"מ באוויר מכרך, ועל כרחך כונתו על הכביש ולא בקו ישר. הכביש מפותל מאד ובמפת 1:100,000 שלפני קשה לקבוע בדיוק את ארכו. ממדידה גסה נראה, שאורך הכביש מכרך עד למקום שבו הוא חוצה את הנחל הוא כ-45 ק"מ. ²⁰ נחל ארנון נמצא עמוק בתוך גיא תלול מאד. חורבת ערער נמצאת כ-2 ק"מ צפונית לתחתית הנחל, על ראש ההר היורד לנחל. ²¹ כמו שכתב כאן, כתב גם בפרק י"א (דף מ"ט): (ראה

מסתבר שיש לראות את נחל זרד כגבול הצפוני של אדום. נחל זה הוא בערך 20 ק"מ דרומית לאל-קאראך. שם יש נחל עמוק ומשני צדיו מתנשאים לגובה, הרי מואב מצפון והרי אדום לדרומו, ונקרא ואדי אל-חסא, וכן כתב ר"י שווארץ²²: "ארץ מואב היא לצפון ארץ אדום²³ ומתחיל מן ואדי אלאהזא עד נחל ארנון". אם נמדוד עד לזה הנחל, נקבל אמה הגדולה בכ- $1\frac{2}{3}$ ס"מ ממה שקבלנו כשמדדנו לקאראך.

איך שלא יהיה, התוצאה הקטנה ביותר שקבלנו במדידה בין חראן לשעיר, היא 58.2 ס"מ לאמה, לפי מה שפירש הרב בפרק העשירי, ששעיר הוא אל-קאראך. יש לציין שבפרק ט"ז מפרקי-רבי אליעזר הגדול כתוב:

"מקריט ארבע עד חרן מהלך שבעה עשר יום ובשלש שעות בא העבד עד חרן". המרחק מחברון לחרן קצר בכ-8 ק"מ מהמרחק מאלקארק לחרן, ואם רבי אליעזר הגדול חשבו לרחוק בשני ימים ממה שחשב בעל כפ"פ את המרחק מקארק לחרן, צריך לומר שהדרך שבה מדר רבי אליעזר ארוכה מהדרך הישרה שבה מדר כנראה בעל כפתור-ופרת, ואולי רבי אליעזר חושב מהלך יום רק ל-32 או ל-30 מיל, ועיין מה שכתבנו למעלה בסוף פרק קכ"ג על ההבדל במרחק מירושלים לבאר-שבע בין מה שכתוב בפרקי-רבי אליעזר למה שכתוב בכפתור-ופרת. על כל פנים גם אם היינו אומרים שרבי אליעזר מדד בקו ישר וחשב 40 מיל למהלך יום, היה יוצא למיל לא פחות מ-1.015 ק"מ, ולאמה — לא פחות מ-50.74 ס"מ.

ב. מרחק עכו — קפריסין

כתב הרב בעל כפתור-ופרת²⁴: "קיפרוס הוא אי למערב עכו כמו מאתים מיל ובלשון לעז גיפרי". שני המקומות הנ"ל ידועים היטב. הרב לא הזכיר לאיזה מקום בקפריסין כוונתו, לכן נמצא את המקום הקרוב ביותר, ונדע את הערך המזערי היוצא למיל. המקום בקפריסין שהוא הקרוב ביותר לעכו הוא המגדלור²⁵ שבראשה המזרחי-דרומי של קפריסין. רחבו — $34^{\circ}57.16'$ צפונה, אורכו — $34^{\circ}04.95'$ למזרח גרנוויץ'. נמל עכו נמצא ברוחב $32^{\circ}55.16'$ צפונית לקו המשווה, ואורכו — $35^{\circ}03.28'$ מזרחית לגרנוויץ'. הקשת בין שתי הנקודות הנ"ל הינה בת 2.187 מעלות, והמרחק ביניהם כ-242.8 ק"מ, מה שנותן למיל — 1.214 ק"מ, ולאמה — 60.7 ס"מ²⁶.

ג. דמשק — חמא

לאחר שהוא מביא את דעת רש"י על מיקום הגבולות הצפוניים של א"י, כותב הרב²⁷:

"אין משיבין את הארי ודבריו ז"ל דברי נביאות, אלא הענין הוא כך כפי מה שאנו רואים: חצר עינן הוא למערב חמת יום נוטה לדרום וקורין לו חצן אלאקרט²⁸, והוא על הר בינוני, ודמשק הוא לדרום חמת ביושר כמהלך ארבעה ימים... תוציא קו מחמת אל

פרק קכ"ד אות ב'), אלא ששם לא הזכיר יושר. 22. תבואת-הארץ עמוד רנ"ד (בהוצאת לונדן).

23. על שובאק כותב ר"י שווארץ בסוף דבריו על ארץ אדום בעמוד רנ"ד. הוא כותב: "ישבן [המחכת בבראשית כ"ה, ב'] אולי הוא מתחזר שובאק לצפון עיר סלע". 24. סוף פרק ל"ז. 25. אולי זה מה שקורין לו חז"ל (איכה רבתי פרשה א' אות מ"ח) קיפרוס נהרא, כלומר מגדל האור של קפריסין. אפשר שכבר בימי חז"ל היה שם מגדל-אור. בסוף פרק ט' בכפ"פ מזהה המחבר את קפרוס הנזכר בדברי חז"ל הנ"ל, עם האי קפרוס, וא"כ איננו נהר, ולכן פירשתי מלשון אור נהר. מנחם די-לונזאנו במעריך שלו, המודפס עם ספר הערוך, כתב, שמה שכתוב נהר הוא "פירוש משובש ממי שלא ידע מהו קיפרוס וחשב שהוא נהר ואינו אלא האי הגדולה ציפרי". גם בכפתור-ופרת מושמטת המילה 'נהרא'. 26. אילו היתה הכוונה לנמל פמהגוסטה הנמצא ברוחב $35^{\circ}07\frac{1}{4}'$ צפונית לקו המשווה ובאורך $33^{\circ}57.00'$, והמרחק מעכו — 264.65 ק"מ, היה יוצא למיל — 1.323 ק"מ, ולאמה — $66\frac{1}{6}$ ס"מ. 27. פרק י"א דף מ"ב: ד"ה מהר ההר זה, ובמב"פ הוא בעמוד 386.

חצר-עין, ואחר מחצר-עין אל דן, שהוא שפם, ויהיה אורך זה הקו כמהלך ארבעה ימים, ואלו שני קוים הם על זוית נרחבת, וכל מה שהוא למזרח-דרום זה המרובע הוא סוריא, ושם חמץ ובעל-ביק ודמשק וזולתם..."

חמת זו, שעליה מדבר הרב, היא העיר הידועה, חמאה, היושבת על נהר אורונטס, וכן תרגם רס"ג²⁹ "מהד ההר תתאו לבא חמת" — "ומנה אליה חמאה". סמוך לחמת כ-21 ק"מ (מקצה לקצה או כ-22½ ק"מ למרכז חמאה) נמצא יישוב קטנטן המצוין במפה³⁰ בשם Chaizar (שייזאר) על נהר האורונטס, מערבית צפונית לחמאה. הוא כנראה סייזאר, שהוזכר הרב לפני כן³¹, כשכתב "סכרים לפי דעתי היא עיר שקורין לה סייזאר"³² סמוך לחמת כחצי יום למערב.³³

מרכז חמאה נמצא³⁴ בערך בנקודת ציון 245.5/354.5. הצד הקרוב לדמשק נמצא ב-245.0/353.7 בקירוב, ברשת לוונט.

דמשק היא עיר גדולה מאד. מרכזה בערך ב-202/175 ברשת לוונט, והקצה הקרוב לחמאה — בערך 202.5/177.5. כך יוצא המרחק בקו אירי מחמאה לדמשק ל-181¼ ק"מ, אם נמדוד מקצה חמאה לקצה דמשק, או 184.70 ק"מ, אם נמדוד ממרכז למרכז. היות והכפופ כותב שזה מרחק 4 ימים, נקבל מ-181¼ ק"מ — מהלך יום של 45.31 ק"מ, מיל של 1.1328 ק"מ ואמה של 56.64 ס"מ (לפי המדידה ממרכז למרכז נקבל למהלך יום — 46.175 ק"מ, למיל — 1.154 ק"מ, ולאמה — 57.7 ס"מ).³⁵

ד. חצן אל אקרט שהוזכר הרב, היא מצודה הנודעת גם בשמות קלעת-אל-חוצן וקרק-די-שווליר³⁶ (Krak des chevaliers — מצודת הפרשים). במפות העבריות של מחלקת המדידות לפי קנה מידה 1 למיליון היא מוזכרת רק בשם קלעת-אל חוצן (בערך בקו הרוחב 34°45'). במפות הצרפתיות 1 ל-50,000, וכן 1 ל-200,000 מצוין המקום כ-Qalaat el Hosn.

28. במכ"פ האיות הוא 'אלקארט'. 29. במדבר ל"ד ח'. 30. השתמשתי במפת לוונט Lattaquie-Hama 1 ל-200,000, תוקנה לאחרונה ע"י האנגלים ב-1943, מבוססת כנראה על מפות צרפתיות צבאיות קודמות. במפה שבסוף ספר מסעות שהוצא לאור ב-1914 בסדרת *Mémoires publiés par les membres de l'Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire* מצוין המקום הנ"ל כ-Sejar, ובסוגריים (Chaizar, Larissa). 31. דף מ"ב. ד"ה ודע, ובמכ"פ הוא בעמוד 383. 32. במכ"פ הגרסא: סג"ר. 33. ומה שכתב שם הרב: "ובפרקא דחסידיא הוא שנוצר בירות ובין חמת ובירות זה כשני ימים או שלשה" נראה, שרצונו לומר, שיש עוד בירות מלבד זה שהוזכרו קודם, ושעליו כתב שהוא על חוף הים לדרום סין (טריפולי) כשני ימים, ובירות זה הוא שני ימים או שלשה מחמת. כתבתי כך, כי מבירות הידועה, המרחק בקו אירי לחמאה — כ-178 ק"מ. יותר ממהלך שלשה ימים לכל הדעות. 34. נלקח ממפת לוונט צרפתית 1 ל-50,000, דף 37-19-2a WI של חמאה-מערב (Hama Ouest). 35. רוב הערים בארץ, שהוזכרו, הן קטנות, ולכן אין זה משנה כמעט מאיזה מקום בעיר מורדים. לעומת זאת דמשק היא עיר גדולה מאד. 36. *Palestine Under the Moslems* — לקוטים מדברי גאוגרפים ערביים בתרגום אנגלי בעריכת G. Le Strange, עמוד 452. בערך חצן אל-אקראד (Hisn Al-Akrad). על יד כותרת הערך כתוב בסוגריים: *Castle of the Kurds, also called Kala'at al Hisni*. כלומר: "מבצר הכורדים, נקרא גם קלעת-אל-חצין, מבצר הפרשים של הצלבנים". מצוטטים שם דברי הגאוגרף הערבי יקוט מ-1225 למנין הנוצרים, הכותב: מבצר בלתי חדיר על ההר שמול חומץ (Homs) לכיוון [ה"]ה: המבצר הנדון נמצא כ-39.6 ק"מ מערבית לחומץ נוטה קצת כלפי צפון. בין ההר שעליו המבצר לבין חומץ יש עוד הר, אבל הקטע ממנו הנמצא על קו הראיה שבין המבצר לבין חומץ, נמוך מפסגת ההר שעליו המצודה, כך שיתכן — עד כמה שיכולתי לעמוד על כך מהמפות שלפני — שחומץ נראית מהמבצר מערב... אמירים סוריים מסוימים בנו כאן כפר והציבו בו חילים כורדים להלחם נגד הפרנקים, אבל הפרנקים כבשו את המקום (ב-1140 לנוצרים) מהכורדים והיא נשארה בידיהם עד היום הזה (=1225 לנוצרים). חיצן-אל-אקראד נמצא במרחק מהלך יום (A day's journey) מחומץ". המהדיר מוסיף.

ובסוגריים (Krak des Chevaliers) [קלעת אל-חוצן ובסוגריים (קרק די שווליר)]. המצודה יושבת, כמו שכתב הרב, על הר בינוני, כ-696 מטר³⁷ מעל פני הים. המצודה נמצאת ברשת לוונט בנקודת ציון 203.3/311.4³⁸, כך שמרחקה לחמאה הוא כ-60.3 ק"מ³⁹. דן — כתב הרב שהוא בניאס⁴⁰, עיר בקצה הגבול, מקומה ברשת לוונט — 145.5/145.7, כך שמרחקה מחצן-אל-אקרט — 175.49 ק"מ, שאותם שם הרב למהלך ארבעה ימים, מה שנותן 43.87 ק"מ למהלך יום, 1.097 ק"מ למיל, ו-54.84 ס"מ לאמה.

ה. אנטיוכיא — חמאה

עוד כתב הרב: ⁴¹ "ואנטיוכיא רחוקה מן הים כחצי יום וצפונית מערבית לחמת כמו שלשה ימים והיא דרומית אל ארם⁴² ומערבית". עיר זאת נקראת כיום אנטקיה, בדרום טורקיה, קרוב לסוריה. המרחק בין אנטקיה לבין המקום בים הקרוב ביותר אליה, הוא כ-23 ק"מ בקו אירי. במפות המשוורטטות ברשת לוונט היא נמצאת בנקודת ציון 193.0/472.0⁴³. חמאה⁴⁴ נמצאת בנקודת ציון 244.5/354.0 של אותה רשת, והמרחק בין שתי נקודות אלה הוא 128.75 ק"מ בקו אירי. זה נותן לנו 42.916 ק"מ למהלך יום, 1.073 ק"מ למיל, ו-53.65 ס"מ לאמה.

ו. לא הבאנו בחשבון את המרחקים שכתב המחבר מהור-ההר בגלל הקשיים בזהויה המקומות המדויקים שממנו הוא מודד, ואפשר גם שאינו מודד תמיד מאותו מקום. לפי מה שנראה מדבריו⁴⁵ על זהו הור-ההר, נראה שכל שרשרת הרכסים שממערב לעמק נהר אורונטס (אל-עצי) צפונית מבערך קו הרוחב ה-35 ועד קרוב לאנטיוכיא ומשם מערבית דרומית אל הים בראס-אל-באסיט נקראת הור-ההר וטורי אמנון או אמנוס, וכן — אמנה. שרשרת הרים זאת מתרוממת בצורה תלולה מאוד לגובה רב מערבית לנהר האורונטס (ודרומית ממנו לאחר שהוא מתחיל לפנות מערבה כ-18 ק"מ צפונית מזרחית לאנטיוכיא, בסביבות קו הרוחב 36°15'). מהרכסים בשרשרת ההרים הנ"ל משתפע ההר כשפוע איטי יותר עד שבסוף כמה עשרות קילומטרים הוא מגיע לים או לשפלת הים⁴⁶. דרומית לעיר בניאס [צפונית ללבנון] מתרחבים ההרים מזרחה לכיוון חמאה, שוב במקביל לאפיק נהר האורונטס, הזורם צפונית מערבית מחמאה לפני שהוא משנה את כיוונו צפונה בסביבות קו הרוחב 35°15'. גבול ארץ

שמקום זה נקרא על ידי הצלבנים 'לה-קרק-די-שווליר' (מבצר הפרשים) ונעשה מרכז צלבני. הוא נכבש בחזרה על ידי המוסלמים בשנת 1285 למנין הנוצרים. ³⁷ מפה צרפתית 1:50,000 של תל-כלך מסדרת לוונט דף Ni-37-XIII-3b משנת 1942 למינים (חש"ב). ³⁸ לפי מפת 1:50,000 צרפתית. ³⁹ מרחק זה גדול מדי מהיות מהלך יום. אולי צריך להגיה ולקרא "יום ארוך", כמו שכתב על מרחק טבריה — שכם [68 ק"מ]. הובאו דבריו בפרק קכ"ג אות ז', או "יום שלם" כמו שכתב (ראה פרק קכ"ג אות י"ב ואות י"ג) על המרחק מעזה לחברון [כ-60½ ק"מ]. לפי מה שכתבנו בהערה 36 בשם יקוט, היה מקום להגיה חומץ במקום חמת ולומר שתוצן-אלאקרט מהלך יום מחומץ, אבל הכיוון מחומץ לחוצן-אל-אקרט הוא מערבי נוטה לצפון ולא לדרום. ⁴⁰ ראה לעיל, פרק קכ"ג אות ב'. ⁴¹ ראש דף מ"ו. ד"ה ודע כי בין חמת. ⁴² אולי הכוונה לחארם שבין אנטיוכיא לחלב. בתחילת הקטע מדבר המחבר על עצמק אל הארם שאולי ג"כ צ"ל חארם. חארם נמצאת כ-32 ק"מ מזרחית לאנטיוכיא, ומשם צפונית לה. ואולי הכוונה לחלב הנקראת ארס-צובא, אבל היא ממש מזרחית לאנטיוכיא, ובינה לבין אנטיוכיא כ-90 ק"מ. ⁴³ מדור לדרום אנטיוכיא במקום הקרוב יותר לחמאה. למרכז אנטיוכיא יש עוד כחצי קילומטר. ⁴⁴ הנתון הוא עבור נקודה בקצה הצפון מערבי של חמאה, בקירוב. ⁴⁵ בתחילת פרק י"א. ⁴⁶ הוא שאמרו במסכת גיטין (דף ח.) הביאה הרב לקמן בד"ה גרסינו: כל ששופע ויורד מטורי אמנון ולפנים ארץ-ישראל מטורי אמנון ולחץ חוצה לארץ. טורי אמנון או אמנה הם הרה-ההר הנוכח בגבול הצפוני של א"י בפרשת אלה מסעי. הכפוף (פרק י"א דף מ"ב. ד"ה עתה הם בידנו) כותב על הרה-ההר, שהוא הנקרא בלשון חכמים בפרק קמא דגיטין טורי סמנוס [לפנינו בגיטין כתוב טורי

ישראל לדעת הכפתור-ופרח הוא כנראה בצפון הרכסים הנ"ל, ויתכן שמשם הוא מורד את מרחק שלשת הימים⁴⁷ לחמאה וכן את שני הימים שהוא כותב למרחק בין הור-ההר לטריפולי (טרבלוס). אבל כשהוא כותב שעמה, שהיא לאשר, היא למזרח הור-ההר ו"כמעט שהיא צפונית לו", כוונתו כנראה לראש הור-ההר הנכנס הימה, שהרי אם כוונתו לנקודה הצפונית ביותר של הור-ההר, לא יתכן שתהיה נקודה מישראל צפונית לאותה נקודה, שהרי הור-ההר הוא לדעת הכפתור-ופרח⁴⁸ גבול הצפון.

מה שאמר הרב⁴⁹ על הור-ההר: "גם שהוא מכוון כנגד חמת זה במזרח וזה במערב וביניהם כשלשה ימים"⁵⁰ ברוחב" תמוה, כי במקום שהוא מכוון מזרחית לחמאה אין ביניהם אפילו 50 ק"מ (ואף מהים בדיוק מערב לחמאה אין עד חמאה יותר מ-80 ק"מ) בקו אירי, ואיך כתב כשלשה ימים? וכפי הנראה יש כאן עירוב דברים, וחסרה שורה או שתיים, ורצונו לומר: "אבל הרמב"ם כתב בתשובה"⁵¹ שאמנה [=הור-ההר] היא הר בניאס" [בניאס הוא יישוב על שפת הים, צפונית לטריפולי, וכמעט מכוון מערבית לחמאה]. גם בבניאס מגיעים ההרים עד לים, ודברי הרמב"ם מכוונים למה שאמר הכתוב ביחזקאל⁵² שגבול המערב הוא לאורך הים עד נחל לבא חמת, ובבניאס הוא "מכוון כנגד חמת זה במזרח וזה במערב וביניהם" [כלומר בין שני המועמדים להיות גבול הצפון, זה של הרמב"ם וזה של הכפתור-ופרח] שלשה ימים ברוחב"⁵³. גם מה שכתב הרב⁵⁴: "ואל דרום זה ההר על שפת הים לכמו שני ימים הוא עיר גדולה ושמה בלשון תורה — סין, טראבלוס⁵⁵-אל-שם"⁵⁶, וכן סמוך לה ערקא⁵⁷ לא שנו שמה", מדר מהר בניאס⁵⁸, כי בניאס רחוקה מטרבלוס כ-84 ק"מ בקו אירי, ואילו מדר מהצפון היה יוצא לו כחמשה ימים⁵⁹.

גם מה שכתב הרב⁶⁰ ברוחב נחלת השבטים: "אשר, כחמשה ימים, מזבולון ולהלן", היה נראה שכוונתו עד הור-ההר לשיטת הרמב"ם, שהוא עד הר בניאס או עד קו הרוחב ה-35⁶¹.

אמנון]. ועיין לקמן הערה 51. 47. פרק י"א דף מ"ב: "מהר ההר זה נטה ונסמן ונלך למזרח נוטים מעט אל הדרום דרך שלשת ימים ונמצא לבא חמת שהזכיר הכתוב". 48. לדעת רש"י, יתכן שמהר-ההר פונה הגבול צפונית מזרחית. 49. שם עמוד א' ד"ה לדעת זה ההר אי זה הוא. 50. ובדף מ"ט. (ד"ה ברוחב כל חלק) כתוב: "ומהר-ההר לחמת כארבע ימים", וסותר בכך את מה שכתוב כאן, ואולי משגה הוא. 51. תשובה שמ"ו במהר' מקיצי-נרדמים, ירושלים — תרצ"ד: "וצריך לידע כי אמנה המוזכרת בשיר השירים היא הנקראת במשנה [חלה ד' ח' ושביעית ו' א', ובמשניות שלפנינו כתוב בשתייהן אמנה, אבל הרמב"ם בפירושו לשביעית כתב שיש קוראים אמנון] איננו והיא הנקראת בכרייתא סמנוס והיא הר בניאס". עיין לעיל הערה 46. 52. יחזקאל מ"ז כ'. 53. גם מהבטוי ברוחב מסתבר כפי שכתבנו. בתיאורים הגיאוגרפיים, בהם משתמש גם בעל הכפופ, רוחב הוא המרחק מצפון לדרום, ואורך הוא המרחק ממזרח למערב. ובספר העבור של רבי אברהם בר חייא הנשיא, שער ה', כתוב שגם במקרא כך. 54. בהמשך דבריו, בד"ה ודע כי מי שהוא בראש זה ההר. 55. טריפולי. 56. ישל דמשק, הנקראת בערבית אל-שאם, לאפוקי מטריפולי שבלוב. כל איזור סוריה וא"י היה נקרא אל-שאם על שם דמשק. 57. נמצאת בסמוך לטריפולי. 58. ובזה מובן גם המשך דברי הכפופ, שכתב: "וכן תמצא לדרום זה ההר כשני ימים עיר חלבה שהוא לאשר ג"כ, ולא שנו שמה". בקו אירי המרחק מבניאס זה לחלבה הוא כ-74 ק"מ, ובדרך — אפשר שהוא מהלך 2 ימים. אבל אם נמדוד מהמועמד הצפוני, יהיה הרבה הרבה יותר מ-2 ימים. 59. עוד כתב שם הרב: "ואל דרום סין זה, כמו שני ימים, על חוף הים גם כן, עיר ושמה היום בירות". בירות נמצאת כ-68 ק"מ בקו אירי מטריפולי, וזה מעט מהיות 2 ימים, שהם 20 פרסאות. ובמסעות ר"י שליח רבנו יחיאל מפאריש אות ז', (אוצר מסעות עמוד 70) כתוב: "מבארות לג'בל שבע פרסאות... ומשם לסיני (צ"ל סין, דהיינו טראבלוס) תשע פרסאות כל זה בין ביס ובין ביכשה... ומסיני (צ"ל סין) הולכים ללודקיא", הרי שמבירות לטריפולי אין יותר מ-16 פרסאות. 60. פרק י"א דף מ"ט. ד"ה ברוחב כל חלק בקירוב, ובמב"פ הוא בעמוד 431. 61. כפי שכתב הרמב"ם בהלכות קדושת-חדוש סוף פרק י"א ופרק י"ח. הבאנו דבריו בריש פרק קי"ז, והביא דבריו הרב

שהרי עכו מתחום אשר היא ⁶², ומעכו ועד קו הרוחב ה-35 יש בערך 230.7 ק"מ בקו ישר המשוך מדרום לצפון (בניאס אינה בדיוק על קו הרוחב ה-35 אלא בערך $35^{\circ}11'$, ואם נמדוד מעכו ישר צפונה לקו הרוחב $35^{\circ}11'$, נקבל 251 ק"מ בקירוב). אבל אם נמדוד לצפון שרשרת ההרים עד צפונית לראס-אל-באסיט, ששם חשב הרב בתחילת דבריו את גבול הצפון⁶³, נצטרך להוסיף לחשבון הזה עוד מהלך כמה ימים, אפילו אם נחשוב את המיל ל-1.2 ק"מ ויותר. אבל לפי מה שכתב כאן הרב. מזבולון ולהלן, נראה שמודד את חלק אשר רק מצפון נחלת זבולון, ולפני כן כתב⁶⁴ שגבול זבולון עובר בתוך אשר כדרך שיעבור שמעון ביהודה, ומיד אחר כך כתב: "מכל אלו החלוקות יתבאר לך, שהכרח הוא להיות ארץ-אשר לסוף הגבול הצפוני אשר שם עיירותיו, כלומר חלבה וזולתה עד הרההר, שהרי כל מה שהיה מצדון ומדן ואל הדרום, הכל נחלק לשאר אחיו, וזולתי חבל הים לכד מאכשף, וזה לא די לו". מכל זה נראה, שאינו מודד את נחלת אשר אלא מצדון צפונה, ואם כן, יתכן שמודד עד ראס-אל-באסיט, כי מצידון עד קו הרוחב של ראס-אל-באסיט יש כ-254 ק"מ, ויהיה מהלך יום כ-50.8 ק"מ, והמיל כ-1.270 ק"מ. זה נראה קצת גבוה מדי, אבל אם הרב חושב את המיל לכ-1.2 ק"מ, תהיה הסטיה כ-6%, וזה אולי בתוך תחום ה"בקירוב", שכתב הרב.

ז. לא כללנו כאן גם את מה שכתב הרב בסוף הפרק העשירי: "ודע כי ארץ יון [היינו מלכות ביזנטין] היא צפונית מערבית לארץ ישראל, ארכה כמו מאתים יום מארץ בבל עד אי בארץ הלועזים ושמה ויניסיא", כי זה ודאי משובש, ואולי צריך להיות מאתים פרסאות או עשרים יום.

ח. בתחילת פרק י"א⁶⁵ כתב הרב:

"הרי שנחל מצרים הוא מקצוע מערבית-דרומית לארץ ישראל, וזה הנחל הוא השחור וכן פי' רש"י ז"ל, ואינו היאור, וכן כתוב בדברי הימים: 'ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת', וכן תרגם רבינו סעדיה גאון בתפסיר: 'ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה' — 'ויסתדיר מן מאזל אלי ואד אל עריש ויכון כרוגה אלי אל בחר'. ובלכתך מעזה למצרים תמצא לכמו שלשה ימים או פחות מזה תחתוך סמוך לכניסתו לים כמטחוי קשת ותלך, וכן קורין לו העם היום ואד-אל-עריש, כלומר נחל סכות".

הדברים מגומגמים, כי לפי מה שכתוב, נראה שרצונו לומר, שמעזה לאל-עריש הוא דרך שלשת ימים או קצת פחות מזה, וזה לא ניתן להאמר כלל, כי מעזה לאל-עריש אפילו על הכביש אינו אלא כ-82 ק"מ, וזה אינו אלא כשני ימים או קרוב לזה, וכן כתב הרדב"ז בתשובה⁶⁶, שמעזה לאל-עריש מהלך שני ימים, וכתב שם⁶⁷ הרדב"ז, שמאל-עריש למצרים,

בפרק ט' דף כ"ד: סד"ה אחר שהתבאר. ⁶² שופטים א' ל"א, הובא הפסוק על ידי הרב כאן בד"ה ברוחב כל חלק. ⁶³ ראס-אל-באסיט נמצאת על החוף בקו הרוחב $35^{\circ}51'$. מעכו עד קו זה יש 325 ק"מ בקירוב, ואם התכוון הרב למדוד את נחלת אשר עד כאן, היה יוצא לנו 65 ק"מ למהלך יום או 1.625 ק"מ למיל. שהם 81.3 ס"מ לאמה, וזה ודאי אינו. הר אקרע שהזכיר הרב שהוא נכנס לים צפונית לראס-אל-באסיט, נמצא (במפות הצרפתיות של 1 ל-50,000 וכן ב-1 ל-200,000) בקו הרוחב $35^{\circ}57'$, ופסגתו מגיעה לגובה 1728 מטר. רכסי ההרים שמנהר אורונטס ולפנים מגיעים עד בערך $36^{\circ}15'$. אנטיוכיא נמצאת בקו הרוחב $36^{\circ}12'$ בקירוב. ⁶⁴ שם דף מ"ט עמוד א' לפני ד"ה מכל אלו החלוקות. ⁶⁵ דף מ"א: ד"ה הרי שנחל, ובמכ"פ הוא בעמוד 379. ⁶⁶ שו"ת הרדב"ז אלף ק"ה, וב' אלפים ר"ה. בתשובה הראשונה בדפוס שלפני (דפוס וארשה — תרמ"ב) כתוב בטעות ואדי אל-פריש במקום ואדיאל-עריש. בתשובה השניה כתוב גם שממצרים לוואדיאל-עריש ח' ימים. אולי כוונתו לעיר מצרים [אלקהיר או פוסטט (ראה לקמן ריש פרק קכ"ו)]. וצריך אולי

מקום ששם עבדו בני ישראל, הוא מהלך ג' ימים, וזאת כנראה גם כונת הרב כאן, ורצונו כנראה להסביר, שמה שאמר משה לפרעה, שבני ישראל ילכו דרך-שלש-ימים לארץ-ישראל, מתאים למרחק שבין מצרים לואדי-אל-עריש, ויהיה פירושו, אם כן, שמהמקום שהדרך מעזה למצרים (דרך ארץ-פלשתים) חותכת את וואדי-אל-עריש, עד מצרים, הוא דרך-שלש-ימים. וגם זה צריך עיון, כי לא כתב איפה מתחלת מצרים זו, והרי אף אם נאמר, שמתחלת בקנטרה שעל מזרח תעלת-סואץ, יהיה המרחק על הכביש — כ-153 ק"מ⁶⁸, ויצא למהלך יום כ-51 ק"מ, וכפי הנראה, הדרך שבה הולכים היום, היא פחות או יותר הדרך שבה הלכו מימי קדם, ואולי בכל זאת יש אי אלו שבילים המאפשרים את קצורה⁶⁹, אלא שבכדי לעשות את המיל ללא יותר מ-1200 מטר ומהלך יום ללא יותר מ-48 ק"מ, צריך לקצר את הדרך הזאת בכ-9 ק"מ בכדי להתאימה למהלך ג' ימים או פחות, שאמר הרב.

אחר כתיב זאת, מצאתי במכילתא⁷⁰, על פי גרסת הגר"א, כי מרעמסס לסכות — ק"כ מיל. לפי מה שהכפתור-ופרח מזהה את סוכות עם אל-עריש, נראה, שגם המכילתא מסכימה לכך שמקצה מצרים, מקום המצאות בני ישראל, עד אל-עריש — המרחק הוא מהלך ג' ימים, והמכילתא חושבת את רעמסס למקום זה, שמשם נמדד דרך-שלש-ימים. לדעת ת"י רעמסס היא פלוסיון, אותה מזהים החוקרים⁷¹ עם בלוזה או תל-פרמה שבצפון-מערב סיני. מדברי היסטוריונים קדמונים יוצא, שבזמנים קדומים עברה כאן זרוע של הנילוס שבמשך הזמן יבשה. תל-פרמה מצוינת במפות של סיני או מזרח מצרים (בקנה מידה של 1 ל-250,000) בנקודה שהיא כ-5 ק"מ מקו הרוחב ה-31, וכ-4 ק"מ מזרחית לקו האורך — 30' 32". מרחקה (בקו ישר) מאל-עריש — כ-120 ק"מ. אם אמנם למרחק זה היתה כונת המכילתא והכפופ, יצא למהלך יום כ-40 ק"מ, למיל — ק"מ אחד (אם המכילתא כאן חושבת מהלך יום ל-40 מיל. לפי 32 או 30⁷² מיל למהלך יום יהיה המיל יותר גדול בהתאם). האמה המתקבלת מכך היא כחצי מטר. חשבון זה אינו נותן לנו תוצאות ברורות, שכן מלבד מה שמקומה המדויק של פלוסיון העתיקה אינו ידוע בוודאות (גם אם נאמר שהתנא אומנם

להיות ה' ימים, ולא ח'. 67. בתשובה ב' אלפים ר"ו. 68. נלקח ממפת צפון סיני 1 ל-250,000 של מחלקת המדידות, תקן אחרון — 1979, בה רשומים על הכביש המרחקים בקילומטרים לכל קטע של הכביש. 69. אבל הרדב"ז כתב (שם), שבני ישראל ישבו בדמיאט בשפך הזרוע המזרחית של הנילוס לים, ושמשם לאל-עריש — ג' ימים, וזה תמוה, כי גם באויר (מעל לים התיכון) המרחק מדמיאט לאל-עריש הוא יותר מ-190 ק"מ, ואולי אין כוונתו אלא מקצה הגבול המדיני של מצרים (בימי פרעה) או מקצה המדבר הגובל במצרים עד אל-עריש, אלא שקה המדבר הוא רחוק יותר מקנטרה, והוא בצלחיה, כמו שכתב הרע"ב בדרכי-ציון סימן ה' (אוצר-מסעות עמוד 116): "ובכילבי נצ"ל ובכילבי" יושבים היום שלשה בעלי בתים. משם באנו למקום אחד ששמו סלכיה לחנות ביום השבת ולהמתין שם לשירא עוברת, כי משם והלאה היו נכנסים במדבר, ולא היינו בטוחים ללכת בחמשה גמלים, ומשם והלאה לא ישבו יהודים עד עזה". גם המפות 1 ל-250,000 שבהוצאת מחלקת המדידות הישראלית (הוצאה זמנית מ-1967), מראות את איזור הדלתא בצבע ירוק-צהוב עד כ-2 או 3 ק"מ מזרחית מא-צלחיה, ומשם מזרחה בצבע לבן מדברי. צלחיה נמצאת כ-30 ק"מ, בקו אוירי, מערבית לקנטרה. נוטה לדרום. וצע"ג. 70. מכילתא, בא, פרשה י"ד (על שמות י"ב ל"ז). 71. ראה וילנאי, אריאל — אנציקלופ' לירידת א"י, ערך פלוסיון וערך רעמסס. 72. כך חושב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות קרבן-פסח הלכה ט' את קצב ההליכה לגבי דרך רחוקה. הוא כותב, שזו הליכה 'בנחת', אבל הרי אף לקרבן פסח אין התורה דורשת ללכת יותר מהר, ואפשר שגם דרך-שלש-ימים שאמר משה לפרעה, שהיא הדרך הנדרשת להקרבת קרבנות, נמדדת לפי קצב ההליכה זה. לפי ספרי זוטא (פרשת בהעלותך, במדבר י', ל"ג), המיוחס לרבי ישמעאל, מחבר המכילתא, לא היה מהלך בני ישראל במדבר (עד הר סיני) אלא 12 מיל ליום, ובהתאם לכך מחשב התנא שם ובספרי שם את מהלך שלשת הימים שהלכו מהר סיני. כך גם מחשב רבי יוסי (ספרי זוטא במדבר י"א, וכך מובא גם בשם רבי יוסי הגלילי במכילתא על שמות ט"ז, י"ג) את "כדרך יום כה", האמור לגבי

שלב

מדות ומשקלות של תורה

חושב את פלוסיון (רעמסס), וכן לא ברור גם אם התנא⁷³ מתחשב בפיתולי דרך, ואיך בדיוק התפתלה הדרך. אם נקרב את רעמסס לאל-עריש, כ-6 ק"מ, נקבל אמה של $47\frac{1}{2}$ ס"מ, ואם נוסיף 18 ק"מ לפתולי דרך, או שנרחיק קצת את רעמסס מאל-עריש, נקבל $57\frac{1}{2}$ ס"מ לאמה.

היוצא לנו בקצור מהמרחקים הגדולים ממאה מיל, המובאים בכפחור-ופרח, הוא זה:
א. מאל-קארק עד חראן, 15 יום ל-698 ק"מ, נותן מיל של 1.163 ק"מ ואמה של 58.2 ס"מ.

ב. מעכו לקצה הקרוב של קפריסין, 242.8 ק"מ ל-200 המיל שכתב הרב, נותן — 1.214 ק"מ למיל ו-60.7 ס"מ לאמה.

ג. המרחק מחמאה לדמשק, 181.25 ק"מ למהלך 4 ימים שכתב הרב, נותן — 1.133 ק"מ למיל ו-56.6 ס"מ לאמה.

ד. המרחק חצן-אל-אקרט לבניאס (דן), 175.49 ק"מ למהלך 4 ימים, נותן 1.097 ק"מ למיל, שהם 54.84 ס"מ לאמה.

ה. ממהלך ג' הימים שכתב הרב עבור המרחק של כ-129 הקילומטרים שבין אנטיוכיא לחמאה מתקבל 1.073 ק"מ למיל או 53.65 ס"מ לאמה.

לחמשת המרחקים הנ"ל יש להוסיף גם את שני המרחקים בני ארבעת הימים הכלולים בטבלה כ"ו, והם:

ו. מטבריה לכאר-שבע, 186 ק"מ, מתקבל מיל של 1.163 ק"מ ואמה של 58.1 ס"מ.

ז. ממרחק צור — ירושלים, 166.53 ק"מ, מתקבל 1.04 ק"מ למיל ו-52.0 ס"מ לאמה.

שבעת המרחקים הגדולים הנ"ל נותנים אמה שבין 52 ל-60.7 ס"מ. האמצעית שבשבעת המרחקים הגדולים היא האמה בת 56.6 ס"מ, המתקבלת ממרחק חמאה — דמשק. האמה הגדולה ביותר (שנתקבלה ממרחק עכו — קפריסין) גדולה ממנה ב-4.1 ס"מ או 7.2 אחוז, והקטנה ביותר (שנתקבלה ממרחק צור — ירושלים) קטנה ממנה ב-4.6 ס"מ או 8.1%. נוכל אפוא לומר, שהאמה המתקבלת מהמרחקים הגדולים היא כ-56.6 ס"מ, והמרחקים נתונים בקירוב של כ-8% (כחצי שתות) למעלה ולמטה.

אמה של 56.6 ס"מ נותנת אצבע של כ-2.3583 ס"מ. אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי וחומש, ששיעור חכמים לרביעית, יוצאים לכ-141.65 סנטימטר מעוקבים אם מדובר בכלי מרובע כמו שחשב בעל הצל"ח, 111.25 סמ"ק (משקל 26.2 דינרים בני $\frac{1}{4}$ גרם), אם הכוס בצורת צילינדר, ו-74.17 גרם, שהם כ-17.45 דינרים בני 4.25 גרם, אם מדובר בכוס בצורת אליפסואידה כמו הרבה מגביעי הקידוש שלנו.

המספר האחרון של 17.45 דינרים לרביעית, כמעט זהה עם מה שכתב הרמב"ם, שהרביעית משקלה כ- $17\frac{1}{2}$ דינר. מאידך גיסא, 26 דינרים לרביעית קרובים למה שנראה מדברי הרב בעל הכפחור-ופרח בפרק הט"ז, שהוא מתאמץ להעמיד את הלוג לדעת ר"י אבן ג'נאח על 100 דינרים בנגוד למה שהוא מביא בדעת הרמב"ם שאינו אלא 70 דינרים, אבל

השליו, לג' פרסאות, דהיינו 12 מיל. אף על פי כן, דרך שלשת ימים שאמר משה לפרעה, שילכו ממצרים עד ארץ-ישראל, אפשר שהם במהלך בינוני, שגם המכילתא והספרי זוטא מודים שהוא 40 מיל (שם), ושם כשם אחרים (אומרים). 73. כלומר דעת התנא במה שאמר משה רבנו לפרעה.

כבר כתבנו בסוף פרק ק"ד שאין בעל הכפתור-ופרח חולק על עצם שיעורו של הרמב"ם, ומדות הכלי שבו מודדים נזלים, אלא על הצורה שבה יש למדוד מוצרים יבשים בכלי זה.

התוצאות שהבאנו מהמרחקים הארוכים בכפופ סותרות את מה שכתב הרב בעל שיעור-מקוה ז"ל, שלדעת הכפופ האמה אינה אלא 48 ס"מ.

פרק קכ"ו

המרחק ממצרים לירושלים על פי הרמב"ם והראב"ע

כתב הרמב"ם:¹

"ואילו היה הדבר תלוי בקריבת המקום, היו כל בני מצרים עושין יום אחד. שהרי אפשר שיגיעו להם שלוחי תשרי. שאין בין ירושלים ומצרים על דרך אשקלון אלא מהלך שמנה ימים או פחות וכן רוב סוריא. הא למדת שאין הדבר תלוי בהיות המקום קרוב. נמצא עיקר דבר זה על דרך זו כך הוא. כל מקום שיש בינו ובין ירושלים מהלך יתר על עשרה ימים גמורים² עושין שני ימים לעולם כמנהגם מקודם. שאין שלוחי כל תשרי ותשרי מגיעין אלא למקום שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים³ או פחות." כל...מצרים, שכתב הרמב"ם, אינה כוללת את כל מצרים האסורה לחזור אליה, שכמו שכתב בפרק ה' מהלכות מלכים, היא 400 פרסה על 400 פרסה, כלומר מהלך 40 יום. רבותינו הראשונים, שהיו במצרים והסכיבה, קראו לפוסטטאט אשר בדרום קהיר – מצרים סתם. כך כותב הרמב"ם באגרתו לר"ש אבן תבון⁴:

"אני שוכן במצרים והמלך שוכן באלקאירא וביניהם שני תחומי שבת."

בתשובה אחרת⁵ הוא כותב, כי מצב שבו השמש ממש מעל לראשו של כל אדם אינו קורה אף פעם בארץ בכל כולה ולא בארץ סוריא ולא בארץ מצרים ולא בארצות המערב הידועות, אבל זה אפשר בארץ תימן וכוש ובכלל מן אסואן בואכה לצד דרום. הרי שאסואן, שבגבולות מצרים, אינה נכללת אצלו במושג מצרים. גם אלכסנדריה אינה נכללת בדרך כלל במושג מצרים, ואנו מוצאים כמה פעמים 'מצרים ואלכסנדריה' או 'מאלכסנדריה למצרים'. הרע"ב, בספרו, דרכי-ציון, המתאר את מסעו לארץ-ישראל דרך אלכסנדריה ומצרים, כותב: "יצאתי מאלכסנדריא... והנחתי לר' משה גראסו הנ"ל לקחת הענינים שלי... ולשלחם

1. הלכות קדושה-החדש פ"ה הל' י', י"א. 2. הרמב"ם אינו מציין כאן כמה הוא מהלך יום, אבל מאחר והרמב"ם בא ללמדנו הלכה, היכן עושים שני ימים והיכן יום אחד, צריך לומר, שהכוונה למהלכי יום שבהם מדובר בכל מקום בהלכה, דהיינו 40 מיל, וסמך הרמב"ם על מה שכתב בספר שופטים הלכות אבל פ"ז הלכה ד'. ימים גמורים שכתב – אולי כוונתו לאפוקי מיום של 30 מיל היוצא מדבריו בפ"ה מהל' קרבן-פסח הל' ט' [ואילו היתה כוונתו כאן ליום של 30 מיל, היו המיל והאמה גדולים מאד מאד]. ועיין מה שכתבתי עוד לקמן בפרק קל"ו ד"ה גם ברמב"ם, על הליכת השליחים ומהירותם. 3. לפי מה שכתב בהלכה י"ג מפרק ג': "וכמה בין שלוחי ניסן לשלוחי תשרי שני ימים. ששלוחי תשרי אינן מהלכין באחד בתשרי מפני שהוא יום טוב ולא בעשירי בו מפני שהוא יום הכפורים". לזה יש להוסיף שתי שבתות. נשאר בין ראש-חדש תשרי לסכות עשרה ימים. 4. אגרות הרמב"ם, הוצאת לוינ-אפשטיין, ירושלים – תשכ"ח, עמוד ל"ו בתרא. 5. תשובות הרמב"ם, מהדורת בלוי כרך א' תשובה קל"ד. מענין שבערבית המילה לארץ שונה עבור מצרים, אותה הוא קורא דיאר (=חצר). בעוד ליתר הארצות הוא משתמש בלשון בלאד, כפי שמתרגם רס"ג ארץ בכל מקום בתורה, לארץ בכל קורא כאן הרמב"ם בלאד אלערק, לסוריא – בלאד אלשאם ולארצות המערב – בלאד

שלד

מדות ומשקלות של תורה

אלי למצרים... ונסענו משם ובאנו עד בולאק ראשית ארץ מצרים⁶. בולאק הוא הנמל שבצפון קהיר על הנילוס. לכן, כשהרמב"ם כותב על האיסור לחזור למצרים, הוא צריך לפרש: "ואלכסנדריא בכלל האיסור". אף על פי כן נראה, שהמושג 'כל בני מצרים' כולל יותר מאשר בני עיר אחת, וכפי הנראה הוא כולל את קהיר ובנותיה, אשר בין קהיר ומדבר סיני. עד לאן מגיע 'כל מצרים' אינני יודע, ולכן גם אינני יודע לאיזה מקום מדד הרמב"ם מהלך שמונה ימים⁷ או פחות, מירושלים. נראה, שכונתו לתחילת המקום הנכלל אצלו ביכל מצרים⁸. מה שודאי הוא, שלכל מצרים וגם למקום הרחוק ביותר הנכלל במושג זה, יכלו שלוחי תשרי להגיע תוך עשרה ימים, ואין ספק ש'כל מצרים' כולל לפחות את קהיר ופוסטאט.

אף שלא נוכל ללמוד מכך על המרחק המרבי הנקרא מהלך יום, נוכל ללמוד על המרחק המזערי הבא בחשבון. מרחק זה נוכל לחשב כשנשים את המרחק מירושלים לקהיר (על דרך אשקלון) למהלך 10 ימים, שהם 100 פרסאות או 400 מיל. המרחק מירושלים לקהיר ולפוסטאט על הכבישים כפי שהם היום הוא כדלקמן:

ירושלים — עזה ⁸	כ-92 ק"מ
עזה — אל-עריש ⁸	כ-86 ק"מ
אל-עריש — רומני	כ-113 ק"מ
רומני — קנטרה	כ-41 ק"מ
קנטרה — צומת ישמעאליה צפון	כ-29 ק"מ
צומת ישמעאליה-צפון לצומת	
ישמעאליה-מערב	כ-7 ק"מ
משם לקהיר	כ-112 ק"מ
ומשם לדרום פוסטאט	כ-5 ק"מ
סך הכל	כ-485 ק"מ

מאחר שמרחק זה נעשה בלא יותר מעשרה ימים, הרי שמהלך יום הוא לפחות כ-48.5 ק"מ, מה שנותן לנו כ-1.2125 ק"מ למיל וכ-60.6 ס"מ לאמה, קרוב מאד למה שקבלנו למעלה (בפרק קי"ז) מדברי הרמב"ם, שהשוה רוחב 3 מעלות למהלך שבועה ימים. לפי מה ששמנו מהלך 10 ימים לכ-485 ק"מ, נראה שמהלך שמונת הימים או פחות, מירושלים לתחילת מצרים, נמדד עד גבול המדבר שממערב לישמעאליה, ובמפות 1 ל-500 אלף של מצרים, שהודפסו ע"י אגף המדידות של ישראל בשנת תשל"ט, בהוצאת כרטא, יש רצועה "ירוקה" (הצבע שבמפה לסימון שטח מעובד) לאורך תעלת המים הזורמת מקהיר לאגם המר הגדול שמדרום לישמעאליה, רצועה ירוקה זו הופכת ללבנה (צבע המדבר) כמה

אלגרב. הבדלה זו קיימת גם בתשובות אחרות. 6. סימן ג' (אוצר מסעות עמוד 113). מדברי הרע"ב נראה, שהוא קורא לקהיר — מצרים, ובהמשך דבריו הוא מדבר על מצרים העתיקה, שהיא כנראה פוסטאט. בימינו קוראים הערבים לקהיר 'מצר' סתם, ולפוסטאט — 'מצר אל-עתיקה'. ראה גם מסעות רבי בנימין מטודלה סימן כ"ג (אוצר מסעות עמוד 41, 42). ר"י שווארץ כותב, שראה גט שנכתב בפוסטאט, וכתוב בו 'בפאסטאט מצרים דקרו לה מצרים הישנה דעל נהר נילוס' (תבואות הארץ פרק ה' ערך צוען, עמוד ש"ה כמהדורות לונז). 7. שוב מצאתי ברמב"ן (ראה פרק קכ"ח, וראה פרק קכ"ה אות ח'), שהמרחק ממצרים לחברון כמהלך שבועת ימים, ואם כן לירושלים הוא עוד כמעט יום (ראה בפרק קכ"ג אות י"ד, שמחברון לירושלים הוא כמהלך יום החורף). 8. טבלאות אחרות מוסיפות כ-5 ק"מ למרחק ירושלים — עזה ומפחיתות מספר זה ממרחק עזה — אל-

שלה

פרקים קכו – קכו

קילומטרים ממערב לישמעאליה. גבול זה נמצא קרוב לקו האורך $32^{\circ}14'$. דהיינו שלש מעלות מערבית לירושלים, כמו שכתב הרמב"ם בסוף פרק י"א מהלכות קדוש החדש. נציין עוד, כי גם אם היינו מודדים את המרחק בקו אירי, היינו מקבלים עבור המרחק מירושלים לדרום קהיר (פוסטט) כ-429 ק"מ, מה שהיה נותן לנו אמה שאינה קטנה מ-53.6 ס"מ, ואצבע שאינה קטנה מ-22.34 ס"מ.

מרחק זה סותר את דברי המבקשים לתרץ את אי ההתאמה בין שעורי הנפח הניתנים בביצים ובמשקל הדינרים וגרעיני השעורה לאלה הניתנים באצבעות מעוקבות, על ידי הקטנת האמות והאצבעות.

אף שמדברי הרמב"ם עצמו יכלנו ללמוד רק על המרחק המרבי ממצרים לירושלים ועל המדה המזערית של המיל והאמה, הרי שרבי אברהם אבן-עזרא כותב בפירושו:⁹ "וידוע כי ממצרים עד ירושלים דרך פלשתים אינו מרחק רב, והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה", ותהיה, אם כן, יחידת המדה היוצאת מדבריו שוה למדה המזערית שהוצאנו מדברי הרמב"ם.

פרק קכ"ז

מרחקי דרך בספר אלה המסעות שעשה ר' יעקב שליח מישיבת רבנו יחיאל מפאריש

בקובץ אוצר-מסעות מובאים דברי ר' יעקב, שליח מישיבת רבנו יחיאל מפאריש על מסעותיו בארץ-ישראל וסביבותיה. המהדיר כותב בשם מהדיר קודם, כי ספר זה שמש בסיס לספרים אחרים ששאבו ממנו. לדבריו ראה אותו גם בעל כפתור-ופרח. בקובץ מסעי ארץ-ישראל של יערי מובאים דברים דומים מאד, בדרך כלל אפילו זהים ומועתקים אות באות, בשם "אלמוני תלמיד הרמב"ן". בין הדברים שבהם שונה הנוסח האחרון מהראשון הם תיאורי קברים של חכמים שנפטרו לאחר זמנו של רבנו יחיאל מפאריש. מוזכרים בו קברותיהם של רבנו שמשון משנץ והרמב"ן, שהכותב קורא לו מורי. יתכן שרובו מועתק מספר המסעות של ר' יעקב. אנו נתייחס לשני ספרים אלו כאל ספר אחד, אלא שלפעמים הנוסחא משובשת באחד ונכונה בשני. בטבלה כ"ז מובאים המרחקים שאינם קטנים מ-5 פרסאות, ביחידות של הכותב, ובקילומטרים (שנמדדו בקו ישר) וכן מספר הקילומטרים למיל הנובע מכך. כמו כן נתונים בטבלה כ"ז הפרסאות שהיה לכותב לכתוב, אם מדד בקו אירי ישר ודייק במספר. בצורה זאת נוכל לראות אלו תוצאות אפשר ליחס לאי דיוק עקב שמוש במספר שלם של פרסאות או ימים.

עריש. 9. בפירושו לשמות י"ג, י"ז. נציין עוד כי בפירושו לשמות י"ג, י"ט הוא כותב: "ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות, ושאר הימים שבארץ ישראל, כים סוף, וים כנרת, וים המלח אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה". לפי אנציקלופדיה בריטניקה (ערך Mediterranean), רוחב הים התיכון במקום הרחב ביותר, בין חוף יוגוסלביה לבין לוב, הוא כ-850 מיל אנגלי, דהיינו כ-1368 ק"מ, ואם גם ראב"ע התכוון לרוחב זה, יצא מכך פרסה של 4,560 ק"מ, מיל של 1,140 ק"מ ואמה של 57.0 ס"מ. שם בשמות ג', י"ב הוא כותב: "וכן אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך ונבחנו לד' אלקיננו כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני", אבל איני יודע היכן לדעתו הר סיני. ראה גם מה שכתב בפירושו לשמות י"ב, ל"א.

טבלה כ"ז –

מרחקים המובאים במסעות ר"י שליח רבי יחיאל מפריז. www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח					
מס' פרסאות לפי:	1200	1100	1000	מס' פרסאות לפי:	מס' פרסאות לפי:
הערות	מטר למיל	מטר למיל	מטר למיל	מרחק בק"מ	המרחק הנתון
	8.52	9.295	10.23	1.4607	40.9
					מעכו לצור 7פ' [כך כותב תלמיד הרמב"ן. בר"י שליח ר"י (סימן ז') כתוב 2 פרסאות, וכנראה שניהם טעות, וצ"ל 9]
	7.5	8.18	9	1.2857	36
					צור לצידון 7פ'
	8.07	8.81	9.69	0.9688	38.75
					מצידון לבארות 10פ'
	5.98	6.52	7.175	1.025	28.7
					בארות לג'בל 7פ'
	8.19	8.94	9.83	1.093	39.33
					ג'בל – סיני [טריפולין] 9פ'
	30.50	33.27	36.60	1.220	146.38
					לודקיא – ארם-צובא [חלב] 3 ימים
	9.29	10.13	11.14	1.114	44.57
					חמת [=חמאה] לחמץ מהלך יום אחד
	19.31	21.07	23.18	1.159	92.70
					מחמץ לבעלת [=בעלביך] מהלך 2 ימים
	2.69	2.94	3.23	0.808	12.92
					מעכו לחיפה 4פ'
	3.06	3.34	3.675	0.919	14.7
					מעכו לאושא 4פ'
	3.27	3.57	3.925	0.981	15.7
					מעכו לשפרעם 4פ'
	5.64	6.16	6.77	0.968	27.09
					עכו – צפורי כ-7פ'
	26.70	29.13	32.04	1.144	128.17
					ירושלים – עכו כ"ח פ'
	1.36	1.49	1.638	0.819	6.55
					ירושלם – קבר רחל 2פ'
	1.64	1.79	1.97	0.985	7.88
					ירושלם לרמה 2פ'
	2.66	2.90	3.20	1.065	12.78
					קבר רחל – רמה 3פ'
טעות	6.85	7.468	8.215	2.738	32.86
ע"ל 9 פ'	6.85	7.47	8.22	0.8215	
					עכו – כפר-חנן כ-3 פ' ובעמוד 66: יום
	1.42	1.55	1.70	0.850	6.80
					כפר חנן – מירון כ-2פ'
	1.018	1.11	1.22	1.222	4.887
					מירון – גוש-חלב כמו פרסא
	0.73	0.80	0.875	0.4375	3.5
					גוש-חלב – כפר ברעם כ-2פ'
	1.11	1.22	1.34	0.669	5.35
					גוש-חלב – עלמא כ-2פ'
	0.78	0.85	0.94	1.875	3.75
					מעלמא לדלתא 1/2 פ'
טעות	8.27	9.02	9.92	1.65	39.69
					עמוקה – שפרעם שש פ'
	9.375	10.23	11.25	0.563	45
					אדרעי – עג'לון מהלך 2 ימים
	6.89	7.52	8.27	0.827	33.09
					עג'לון – סלת מהלך יום א'
	1.458	1.59	1.75	1.75	7
					מירדן ליריחו פרסא
	65.42	71.36	78.5	1.308	314
					מדמשק לתדמור מהלך 6 ימים
	6.542=	7.136=	7.85=		
	[ימים]	[ימים]	[ימים]		

נשים לב קודם כל לכך, שבדרך כלל מתקבלות תוצאות בתחום לא רחב מדי, וכאשר יש סטיות ניתן לישבן על ידי תוספת או מגרעת של עד חצי מספר בנתון. באותם מקרים שהמיל יוצא קטן מדי יש לומר, שהכתוב מדד בדרך מפותלת. נשים לב לכך, ש"מילים קטנים" במיוחד מתקבלים בדרך כלל בהרים, אשר שם יש סבירות גבוהה שהדרכים מפותלות. כשנחקר בחשבון את שני הגורמים הנ"ל, היינו אי דיוק בחצי מספר, ודרכים לא ישרות, נראה שכרוב המקרים, הנתונים שבטבלה מתישבים עם כל אחת מהאפשרויות שבשלושת הטורים, היינו מיל של 1000 מטר, מיל של 1100 מטר וכן מיל של 1200 מטר, כך שמרוב הנתונים קשה להביא ראיה על גודל המיל. אף על פי כן קימים מספר מרחקים שאינם מתישבים עם מיל הקטן מ-1000 מטר. מרחקים אלה סומנו בטבלה על ידי הדגשה.

המרחק צור לצידון מתישב רק עם מיל של כ-1200 מטר. כך יוצא המרחק ל-7½ פרסאות, שלהם קורא הכותב — 7 פרסאות, בהזנחת מחצית הפרסה. אם המיל שוה ל-1100 מטר או פחות, היה לו לכתוב שמונה פרסאות או יותר.

כיוצא בדבר לגבי המרחק מג'בל לסיני [טריפולי]. המרחק לפי 1000 מטר למיל הוא כ-9.83 פרסאות, שהוא כמעט 10 פרסאות, וקשה להניח שהכותב יקרא לו 9 פרסאות. גם המרחק מדמשק לתדמור מראה על מיל של כ-1200 מטר לפחות, שכן אם המיל אינו אלא 1100 מטר או פחות, היה לו לכתוב לכתוב שבעה ימים או יותר מזה, ולא ששה ימים, ואף על פי שהמרחק שכתבנו בטור האחרון הוא 65.42 פרסאות, אשר לפי 10 פרסאות ליום, הוא קצת יותר מ-6½ ימים, והיה לו לכתוב 7 ימים גם לפי 1200 מטר למיל, אין לדקדק כל כך ב-0.4 פרסה. גם מדידתי אינה כה מדויקת במקרה זה, ומה עוד שדמשק היא עיר גדולה מאוד, ואפשר שהמדידה של הכותב מתחילה בכמה קילומטר יותר קרוב לתדמור.

המרחק של 28 פרסה¹, הנתון בין עכו לירושלם, נותן 1.144 ק"מ למיל, ומאחר ומדובר כאן בכ"ח פרסאות, הרי שגם אם חוסר הדיוק הוא כמעט ביחידה שלמה, וצריך להיות כ"ט פרסאות ומעט פחות, לא יהיה המיל פחות מ-1105 מטר, והאמה — לא פחות מ-55.25 ס"מ.

1. מרחק זה יש לו גם גרסא אחרת. במכתב תלמיד הרמב"ן הגרסא היא: "ויש הולכים מעכו עד יפו דרך הים, ומשם לירושלם דרך יבשה כשמונה פרסאות דרך הרמה [=נביסמואל]". בגרסא זו היה כנראה כתוב כח' במקום כ"ח, ולפי גרסא זו צריך לומר, שמרחק ח' פרסאות הוא מיפו עד ירושלים בלבד. המרחק האווירי בין נמל יפו לשער יפו בירושלים הוא כ-54.54 ק"מ, מה שהיה נותן 1.704 ק"מ למיל, וגם אם היינו אומרים שכל מה שפחות מ-9 פרסאות נקרא אצל הכותב 8 פרסאות, היה יוצא לנו לא פחות מ-1.515 ק"מ למיל, דהיינו כ-76 ס"מ לאמה, וזה גדול מדי. נזכיר כאן גם מה שכתוב בפירוש המיוחס לרש"י על מסכת נדרים דף ל. ד"ה הנודר, שבין עכו ליפו אין "אלא מהלך יום אחד ובאין מהר ליבשה", וזה תמוה, שהרי המרחק ביניהן כ-10½ ק"מ בקו ישר. ובשו"ת מנחת יצחק, חלק ד', בתוספת שאחר תשובה י"א, כתוב, שיתכן, שהמפרש חושב מהלך יום באניה לנסיעת יום ולילה. לפי מה שמבואר בכיאר הגר"א, או"ח תנ"ט באמצע דבור המתחיל ושיעור מיל, שיש מהפוסקים הסבורים שמהלך 40 מיל ליום נמדד מהנץ החמה עד השקיעה, יהיה במהלך 24 שעות — 80 מיל.

פרק קכ"ח

מרחקי דרך ברמב"ן

בפירוש הרמב"ן על התורה מצאתי מספר מרחקים, ואף שאלו אינם מספיקים לצורך חשובי ממוצעים סטטיסטיים, וכשלעצמם ניתן לומר, שהרמב"ן לא התכוון לדיק כל כך, בכל זאת אביאם כמות שהם בתוספת המרחק בקילומטרים ומה שיוצא למיל, אם הרמב"ן התכוון לדיק.

א. מקבר רחל למערת המכפלה כחצי יום¹. המרחק ביושר הוא 23.254 ק"מ², מה שמתאים למיל בין 1.1627 ק"מ ואמה בת 58.135 ס"מ³.

ב. מקבר רחל לרמה אשר לבנימין כ-4 פרסאות⁴. המרחק בקו ישר הוא כ-15.3 ק"מ, מה שנותן כ-956 מטר למיל, או כ-47.8 ס"מ לאמה. המרחק על הכביש הוא כ-19 ק"מ, מה שנותן 1.188 ק"מ למיל, או כ-59 ס"מ לאמה.

ג. מקבר רחל לרמה אשר בהר-אפרים יותר מ-2 ימים⁵. אם הכונה לחורבת אר-רמה⁶ המצוית במפות של 1 ל-100,000 בנצ. 167.5/195.5 ברשת א", יהיה המרחק בקו ישר — 70.3 ק"מ, מה שנותן פחות מ-879 מטר למיל ופחות מ-43.94 ס"מ לאמה. בהיות שיעור זה בלתי אפשרי כלל, בפרט לדעת הרמב"ן החושב את קומת האדם מכף רגלו עד קדקדו ללא יותר מ-3 אמות, ועוד, שלפי זה יהיה המרחק בין קבר רחל למערת המכפלה (ראה אות א' למעלה) הרבה יותר ממהלך חצי יום, נצטרך לומר, שהמרחק, לפחות בפירושו על פסוק זה, נמדד

1. רמב"ן בראשית מ"ח, ד'. 2. נלקח ממפות בריטיות בק"מ. של 1 ל-25,000. הקואורדינטות של קבר רחל ברשת א"י הם 169.250/125.190, ושל מערת המכפלה — 160.55/103.625. 3. על הכביש הנוכחי המרחק הוא כ-28 ק"מ, זה היה נותן מיל של כ-1.4 ק"מ, ואמה של כ-70 ס"מ. 4. רמב"ן בראשית ל"ה ט"ז. עיין אות ג' לקמן, שם הוכחנו, שהמרחקים שנקט הרמב"ן בפירושו לפסוק זה הם על הדרך ולא בקו ישר. עשינו את חשבון המרחק בין קבר-רחל לא-רם, הנמצאת בנקודת-ציון 172.2/140.2 ברשת א", על רמה שעל יד הדרך משכם ומאל-בירה לירושלם, כערך בחצי הדרך על הכביש. כך נראה מדברי הכפופ"פ, פ"א, לפני ד"ה הגלגל (דף מ"ח. במהדורת ברלין — תר"א), אשר בתארו את הדרך משכם לירושלם, אחרי שהוא כותב, שלבאות של בנימין קוראים אל-בירה, הוא כותב: "מבאות אל הרמה כמו שעה משם עד ירושלם כמו שעה". אח"כ ראיתי בסיפור המסעות של ר"י שליח ר"י, שהוא מזהה את הרמה עם נבי-סמואל וכותב (בסוף סימן ד'): "מירושלם לרמה כשתי פרסאות... וברמה קבר שמואל הרמתי וקבר חנה אמו בכית אחד נאה עד מאד, ולפני הבית בית מסגד לישמעאלים... ממצבת קבורת רחל רואין את הרמה הרחוקה כשלש פרסאות". גם רבי משה באסולה מזהה את רמה עם נבי-סמואל וכותב (מסעות א"י בעריכת א. יערי עמוד 146): "יום ראשון של חנוכה רכבתי לרמה רחוק מירושלם ו' מילים... שם ארמון גדול בנוי אולטי [=קשתות] — יערי על קבר שמואל הנביא ע"ה". אבל מדברי הכפופ"פ נראה שהוא חולק על זהו זה וחושב את הרמה, הנזכרת למעלה, לבלתי זהה עם נבי-סמואל, לו הוא קורא רמתה, ומונה אותה בנפרד בד"ה נשוב לירושלם. הוא כותב שם: "למערב ירושלם כמו חצי שעה נוטה לצפון היא הרמתה ושם שמואל ע"ה כי שם ביתו". גם ר"י שווארץ מזהה בתבואות-הארץ (פרק ג'), שמות ערי בנימין, הרמה — צד קנ"ב במהדורת לונדן את הרמה עם ראם, וכותב, שהוא "לצפון מזרחית מצפה [המצפה הוא, לדעתו, נבי-סמואל, כפי שכתב שלש שורות אחרי כן] בערך שעה א' על הר קטן עגול והוא בדרך מירושלם לשכם". בפרק ג' (שמות ערי בני יוסף ד"ה ממעשה זה מוכח שרמה וכו', עמוד קצ"א במהדורת לונדן) הוא כותב, שהמזהים את הרמה עם נבי-סמואל חשבוה לרמה שבהר-אפרים, ואם כן אין זה נוגע לעניננו בקטע זה. גם למה שנביא בהמשך את המרחק שכתב הרמב"ן לרמה אשר לאפרים אין זה נוגע, כי הר"י שווארץ הוכיח שם, שהרמב"ן חולק על הדעה המזהה את נבי-סמואל עם הרמה אשר לאפרים, שהרי הוא כותב, שממש לקבר-רחל יותר מב' ימים (ומנבי-סמואל — הרי כתוב בספור המסעות של ר"י שליח ר"י, שהוא בסך הכל ג' פרסאות), ובקילומטרים המרחק מנבי-סמואל לקבר רחל אינו אלא כ-12.78 ק"מ באוויר, ועל הכביש הוא כ-16 ק"מ בקירוב. 5. שם. 6. כששה קילומטר מזרחית לכפר הערבי סאנור. וכן כתוב בתבואות-הארץ, פרק ג', בשמות ערי בני יוסף ד"ה ממעשה זה מוכח שרמה בהר אפרים רחוק וכו' [נעמוד ק"צ במהדורת

שלט

פרקים קכח – קכט

בדרך פתלתלה ולא בקו ישר. המרחק היום על הכביש הוא כ-88 ק"מ, וכך יכול המיל להגיע ל-1.1 ק"מ, והאמה – ל-55 ס"מ.

ד. "ומן הידוע כי אין מצרים רחוק מאד מחברון רק כמהלך שבעת ימים וארץ כנען מגעת בתחומה קרוב למצרים ואי אפשר שלא ידעו הדרים במצרים ענין ארץ כנען הטובה היא אם רעה...⁷ כבר כתבנו למעלה⁸ על הקושי בקביעת המקום בגבול מצרים שממנו מודדים, ואולם נראה, שהחשבון מורכב מהפרטים הבאים:

ממצרים לאל-עריש, שהיא תחלת א"י ג' ימים⁹

מאל-עריש לעזה. ב' ימים⁹

מעזה לחברון. בערך יום וחצי¹⁰

סך הכל כ-6½ יום, הוא שקראו הרמב"ן כאן כמהלך שבעת ימים. על הקטעים הנ"ל כבר כתבנו, כל אחד במקומו, קחם משם¹¹.

ה. "ומלכי ארץ כנען מלכי עיירות לכל מושל עיר יקראו לו מלך כאשר אתה רואה מלך ירושלם אחד מלך חברון אחד וביניהם מהלך חצי יום"¹². המרחק הנתון כאן שווה למרחק המובא בתחילת הפרק בין קבר רחל למערת המכפלה, ואם כן, צריך המרחק מחברון עד ירושלם להיות יותר גדול. סביר היה לומר, ששם מדובר במרחק על הכביש, וכאן – במרחק אוירי. המרחק האוירי מחברון לירושלם הוא כ-29.66 ק"מ. זה נותן כ-1.483 ק"מ למיל ו-74.15 ס"מ לאמה. זה נראה יותר מדי, וצריך לומר שחצי יום הוא רק בקירוב. אם חשב הרמב"ן את האמה לכ-60 ס"מ ואת המיל לכ-1200 מטר, יהיו 29.66 ק"מ מהלך של כ-7.4 שעות, כשנחשוב 40 מיל ל-12 שעות. לעומת זאת אם המיל קטן מקילומטר, יהיה המרחק הנזכר מהלך יותר מכ-9 שעות, ולזה יותר קשה לקרוא מהלך חצי יום.

פרק קכ"ט

מרחקים בתשובות הר"ן ובתשב"ץ

בתשובות הר"ן¹ מסופר על קטנה, שנשאת בבעלת, רחוק מצפת כמו שלשה ימים. "בעלת" היא השם המקראי של בעלביק², הנמצאת במרחק אוירי של כ-133 ק"מ מצפת. זה מתאים ל-44.3 ק"מ ליום, 1.108 ק"מ למיל, או 55.4 ס"מ לאמה.

לונן], שהוא הכפר "ראמע", ושהוא בערך שעה וחצי מערבית ממבצר סאנור. 7. רמב"ן במדבר י"ג, ב'. 8. לעיל פרק קכ"ה אות ח' ופרק קכ"ו לקראת סוף הפרק. 9. ראה לעיל פרק קכ"ה אות ח'. 10. ראה פרק קכ"ג אות י"ב, וראה גם פרק ק"ל. 11. ראה גם פרק קכ"ו. 12. רמב"ן במדבר ל"ה, י"ד. הרמב"ן מסיים: "וכן הזכירו חכמים בין בית אל לעי ארבעת מילין שלוו מלך ולוו מלך". בספר אדמת-קודש (עמוד 46 הערה ב') כתוב, שכך היתה גרסת הרמב"ן במדרש שמוח-רבה פרשה ל"ב (אות ב'). לפנינו כתוב במדרש: "שבין העי ובין יריחו אינו אלא ג' מילין לוו מלך ולוו מלך", ובדברי הרמב"ן הוא מגיה לג' מילין במקום ארבעת מילין. אני מודה למרדכי אלימלך הי"ו על שהראה לי את דברי הרמב"ן הללו ואת דברי המנחת-יצחק ודברי הפירוש על נדרים, המובאים בהערה 1 לפרק קכ"ו ואת דברי רס"ג המובאים בהערה 2 לפרק ק"כ ועל שהעיר לי על שגיאות שמצא בספרי, ותקנתים. מרחק נוסף נתון ברמב"ן בסוף פרשת נח (בראשית י"א, כ"ח), שם הוא כותב על המרחק בין כותה לחראן (דברי הרמב"ן מובאים בשנוי ע"י רבי אליהו מזרחי, ריש פרשת לך-לך, ולפיו מדובר במרחק בין מדינת בבל לחראן), שהוא כמו ששה ימים, אבל אינני יודע איפה כותה.

1. תשובות הר"ן סימן ר"ו. כך הגרסא בדפוס קושטא ובכתבי היד. בדפוס רומא, שממנו הועתקו הספרים

בתשב"ץ³ כתוב: "ידוע הוא כי ירושלים אינה רחוקה מים הגדול כי אם מהלך יום וחצי". מכך מקשה התשב"ץ על מה שאמרו, שמירושלים לירדן הוא יום (ואם כן לא יהיה רוחב ארץ ישראל אלא יומים וחצי), ואיך אפשר שיהיה רוחבה של ארץ ישראל כל כך קצר. המרחק בקו ישר הנמשך בכיוון מזרח-מערב⁴ בין מרכז ירושלים העתיקה לים הוא 58 ק"מ, מה שנותן כ-967 מטר למיל, או כ-48.3 ס"מ לאמה⁵. יתכן כמובן, שהתשב"ץ לא דקדק כשכתב יום וחצי. אם נשים את המיל, לדעתו, ל-1.111 ק"מ, יצא המרחק לים ל-1.305 יום, ואפשר שעל פורתא לא דק וקרא לזה יום וחצי. כמו כן יתכן כמובן, שהמספר שהובא בתשובת הר"ן אינו מדויק. לפי 48.3 ס"מ לאמה יהיה המרחק בקו ישר מצפת לבעלת 137.7 מיל או 3.44 ימים, ואפשר שגם לזה אפשר לקרוא בקירוב גס, בדרך סיפור, "שלשה ימים". אף על פי כן הבאתי את הדברים כמות שהם, למען יצטרפו גם הם לתמונה הכללית שתתקבל מרבוי המרחקים המובאים על ידי רבותינו הראשונים.

פרק ק"ל

דרכי-ציון לרבנו עובדיה מברטנורה

ואלה המרחקים שבמכתבי רבנו עובדיה מברטנורה (המובאים באוצר-מסעות):

ק"מ למיל	ק"מ	
1.483	29.66	וחברון רחוקה מירושלים מהלך חצי יום
1.514	60.55	ומעזה לחברון מהלך יום אחד
		בית לחם — קבר רחל, כחצי מיל
		יריחו עיר התמרים אינה רחוקה מירושלים אלא מהלך חצי יום
0.486	9.71 (משער יפו)	ביתר — ירושלים, מהלך חצי יום
(2.53)	7.6	מבית-לחם לירושלים כשלושה [צ"ל כששה או כשמונה] מיל
[0.95 או 1.27]		
2.531	כ-20 1/4 ק"מ	אל-חנאק רחוק ממצרים כ-2 פרסאות
	(מבולאק שבקהיר)	
1.244	49.75	כילבי [צ"ל בילבי] מהלך יום ממצרים
	(מבולאק)	

הנמכרים היום, הושמטה הת' שבסוף בעלת והב' שבהתחלה הוחלפה בל', כך נשאר שנשאת לבעל. אני מודה לפרופ' אריה פלדמן ולרב מרדכי קצנלנבוגן, על שהודיעו לי על הנוסחאות המקוריות, שלא ראיתן. 2. ר' בנימין מטודלה ראש סימן י"ג. 3. תשב"ץ חלק ג' ענין קצ"ח. 4. בכונן מערבית נוטה קצת לצפון המרחק קצר עוד יותר ומגיע במרחקו הקצר ביותר לכ-53 ק"מ. 5. באותה תשובה מוזכרים עוד מרחקים, ואולם עליהם לא כותב התשב"ץ בבטחון: "ידוע", אלא ששמע על כך מאנשים שבאו מארץ-ישראל ונחקרו על ידו. תיאור הנחקרים את גבולות ארץ-ישראל והירדן אינו אמת במדה כזאת, שאין ספק ששקרו במזיד, על דברים שכנראה לא ידעו כלל. לא ראיתי כל תועלת בהבאת דבריהם.

שמה

פרקים קכט – קלא

קשה להחליט בבירור מאיפה בקהיר הוא מודד, וקהיר היא עיר גדולה. לכן יש אולי למדוד את ההפרש שיש בין בילבי ובין חנאק, ואז נשאר מבילבי לחנאק 8 (2 – 10) פרסאות, והמרחק ביניהם: 0.923 29.55 ק"מ

זגה: כך היה טוב לעשות אילו היה רצון הרע"ב לדיק, אבל כפי מה שנראה בפזור הרב שבנתונים, המרחקים אנו נועדו להיות יותר מקירוב, ובשיטת ההפחתה אנו הופכים מידה גסה לעדינה, וכן אנו סוטים ממה שנראה כדרכו של הרע"ב לעגל כלפי מטה.

בסוף סימן ו' כתב שם הרע"ב:

וכן מערת שבעים הזקנים אשר היא רחוקה מירושלים כאלפיים אמה או יותר
2.275 2.275 ק"מ
(משער שכם)

ובסימן ג' כתב:

ממצרים להר סיני אומרים שהוא דרך חמשה ימים. 311 ק"מ 1.555
(נמדד בסרגל על מפה בקנה-מידה של 1 ל-500,000 ממנזר סט' קתרינה לפוסטט).
לפני שנעזוב את מרחקי הדרך המוזכרים בראשונים, נזכיר גם את המרחק של שני ימים בין אשקלון לעכו המוזכרים בדברי רי"ד¹, אלא שכיון שהמרחק בין שני מקומות אלה הוא כ-148 ק"מ, נראה ברור שיש שבוש במספר הימים, ולא נוכל ללמוד דבר מנתון זה.

פרק קל"א

מרחקים בחז"ל

קביעת המיל כ-1200 מטר בקירוב (60 ס"מ לאמה), כפי שיצא לנו מדברי הרמב"ם, מתאים גם למרחקים הנתונים על ידי חז"ל כפי שהם נראים לנו היום:

א. מרחקי המשואות

לפי חז"ל¹ המרחק בין ההרים שבהם היו משיאים משואות להודיע לגולה על קדוש החודש היה 8 פרסאות. אף שבמשנה² כתובים שמות ההרים שעליהם היו המשואות, קשה לזהות את כולם. זוג הרים היותר קל לזהות הם הרה-המשחה והרה-סרטבה. הרה-המשחה הוא הרה-הזיתים הנשקף על פני ירושלים והמהווה המשך של מה שאנו קוראים היום הרה-הצופים, פסגת ההר נמצאת בימינו דווקא על הרה-הצופים, כ-1/4 ק"מ (בקו אווירי) צפונית מזרחית מהפינה הצפונית-מזרחית של חומת ירושלים (בערך 712.7/3519.7 ברשת יט"מ) שם מגיע ההר ל-826 מטר מעל לים³.

צפונית לפסגה זו כ-39.369 ק"מ (נ.צ. 732.2/3553.9 ברשת יט"מ) נמצאת פסגת הר תלול הנקרא קרן סרטבה⁴. המרחק בין שתי הפסגות, 39.369 ק"מ, נותן 4.921 ק"מ לפרסה,

1. תשובות רבנו ישעיהו דטראני סימן קכ"ג.

1. ראש-השנה כ"ג: בשם רבי יוחנן. 2. שם כ"ב: 3. ממפת ירושלים 12,500: 1. נקודות הציון נלקחו ממפות 1 ל-50,000. 4. זהו זה מוסכם גם על הרב יהוסף שווארץ (תבואות-הארץ סוף פרק ב').

1.230 ק"מ למיל ו-61.51 ס"מ לאמה. יתכן כמובן, שהפסגה בימי חז"ל היתה לא בדיוק היכן שהיא היום, ואם נפחית ק"מ אחד מהמרחק יצא לנו 1.1990 ק"מ למיל ו-59.95 ס"מ לאמה, אבל זהו בערך תחום המדות המתקבלות. יש לציין שכבר חז"ל מצאו שהמרחק בין המשואה הראשונה לחמישית הוא יותר מ-32 הפרסאות⁵ שצריכות לצאת מ-4 מרחקים, ושאלו: "והא האידנא טובא הוו", ותירצו "אסתומי אסתתום להו דרכי, דכתיב לכן הנני שך את דרכך בסירים".

תירוץ זה של סתימת הדרכים צריך עיון. אם חכמים הקפידו על המרחק בין המשואות, יש להניח שעל המרחק האווירי הקפידו, שהוא מרחק הראיה בקו ישר, ומה ענין כאן לסתימת הדרכים? לכן צריך לכאורה לומר, שבקביעת המקום על ההר שבו היו משיאים, תפשו חכמי הגמרא את המקומות על פסגות שלא תהיינה מוסתרות זו מזו על ידי פסגות אחרות. כך נוצר מסלול עין מההר הראשון דרך השני והשלישי לרביעי ועד לחמישי. מסלול זה יכול להשתנות במקצת על ידי שינויים טופוגרפיים המשנים את מיקום הפסגות, וכך משתנים במקצת המרחקים בין הפסגות. אם נקח את המיל כ-1200 מטר בקירוב, נצטרך לומר שהמרחק בין הפסגה הנוכחית של הרה"משחה לפסגה הנוכחית של סרטבה שונה במקצת מאשר היה בימי חכמי המשנה שהשיאו את המשואות. מאידך גיסא, אם נרצה לעשות את המיל פחות מקילומטר (האמה פחות מ-1/2 מטר) נצטרך להזיז את פסגת הרה"משחה לכיוון סרטבה ביותר מ-7 ק"מ.

זה מה שעלה בדעתי בעיון ראשון, אבל רואה אני, שרש"י אינו רוצה לומר שהמרחק האווירי בין הפסגות נשתנה, אלא הוא מפרש אסתתום דרכי — "ואחזו ההולכין דרך עקלתון", ולפי זה צריך לומר, שלמקשן לא היתה ידיעה ישירה על המרחק בקו ישר, רק היה קשה לו, כיצד יתכן שהמרחק בדרך יהיה פי כמה מהמרחק בקו ישר, ועל זה אמר אב"י "אסתתומי אסתתום להו דרכי", ולפי זה, המרחקים בקו ישר בין הפסגות לא השתנו כלל, והריהם גם היום 8 פרסאות בקו ישר, והפרסה, המיל והאמה הן כפי שחישבנו: כ-4800 מטר לפרסה, כ-1200 מטר למיל וכ-60 ס"מ לאמה.

5. ההרים הנזכרים במשנה הם כולם בתחום ארץ-ישראל (תוס' ד"ה זו בירם). משם ועד בכל יש עוד מרחק רב, וצריך לומר, שמההר האחרון המוזכר והלאה, לא היה מקום קבוע להעלאת המשואות, אלא כל יהודי שראה משואות, היה מעלה משואה בראש גגו, וכן הלאה עד ל"גולה", ומה שאמרו, שמההר האחרון לא זו משם עד שראה את כל הגולה לפניו כמדורת האש, ואמרו בגמרא: "מאי גולה אמר רב יוסף זו פומבדיתא", צריך לומר, שכשהיה מסתכל לכיוון פומבדיתא היה רואה לפניו כמדורת אש, אבל לראות את פומבדיתא ממש אי אפשר, שאין בארץ-ישראל ובעבר-ההירדן הר גבוה דיו לראות למרחק כה רב כפומבדיתא, מבלי שיוסתר קו הראיה על ידי התעלות כדור-הארץ. נשים לב לכך ש-32 הפרסאות הכתובות כאן, קרובות למהלך 3 ימים, שלפי משמעות המשנה (כבא-מציעא סוף פרק ב' לפי הבנת רב יוסף בגמרא), היה המרחק מירושלם לקצה ארץ ישראל בזמן בית שני. גם רב יעקב עמדין, בהערותיו לכפתור-ופרח, הבין שקושיית הגמרא היא על המרחק בין ההרים, בעוד שהמרחק לבכל מההר האחרון רב (דבריו מובאים בהערות לכפתור ופרח דף מ' עמוד ב') בהוצאת עדלמן, ברלין — תר"א, ומשם הועתקו גם להערות שבשולי הדף בהוצאות אחרות בסוף פרק י', ובמב"פ הוא בהערה 145 (בעמוד 374). הוא משיג על מה שכתב בעל הכפ"פ, שבכל אינה רחוקה מא"י אלא שנשתמו הדרכים, וכותב: "הלא כתוב מפורש הוא מארץ רחוקה באו מבבל, וההיא דראש השנה אסתתים (דרכו) [דרכי], על ההרים שמשניאין בהם משואות הוא, וההיא בר נש דפרח בחר פרה לא נזכר (מה וכן) [מהיכן] פרח, שמא מסוף א"י הסמוך לשם". פירוש זה מנוגד למה שכתב הוא עצמו בהגהותיו המודפסות אחרי מסכת ראש-

ב. מרחקי יום האמורים לגבי נטע רבעי:

כתוב במשנה:⁶

"כרם רבעי היה עולה לירושלם מהלך יום אחד לכל צד ואי זו היא תחומה אילת מן

הדרום ועקרבת מן הצפון לוד מן המערב והירדן מן המזרח".

מצאתי באנציקלופדיה לגיאוגרפיה תלמודית של פנחס נאמן, שכתב שהמרחק [האירי] מירושלים ללוד התלמודית [כלומר לחלק העתיק של לוד של ימינו] הוא 37 ק"מ, וכתב שזה מתאים [כמעט] לדעה הגורסת שמהלך יום של 40 מיל הוא 38.40 ק"מ [לפי אמה של 48 ס"מ]. גישה זו מותנית בהנחה, שהמרחקים האמורים במשנה נמדדים בקו ישר ולא לאורך הכביש, וכבר הוכחנו למעלה (בפרק קכ"ב), כשעסקנו במרחקים המובאים בכפתור-ופרח, שאם נרצה להשוות את מהלך היום האמור בין ירושלים לעקרבה למהלך היום האמור בין ירושלים לירדן, כפי שמשווה אותם בעל הכפ"פ, וכן מהלך היום האמור לגבי המרחק מירושלים ללוד, לא נוכל בשום אופן לומר, שכוונת המשנה היא למרחקים בקו ישר, שהרי המרחק מירושלים לירדן בקו ישר קטן בהרבה מהמרחק מירושלים ללוד, ושניהם קטנים מהמרחק בין ירושלים לעקרבה. גם על הכביש קשה להשוות את המרחקים, אבל אם הכוונה למרחקי דרך, יתכן לומר, שהמרחקים בזמן חז"ל היו ארוכים יותר או קצרים יותר משהם בימינו ומשהיו בימי הכפתור-ופרח.

על המרחקים מירושלים לירדן, ללוד ולעקרבה, באויר ועל הכביש, כבר דברנו למעלה בדברי הכפתור-ופרח. מה שיוצא משם הוא, שמהמרחק לירדן וללוד אי אפשר להביא ראיה לאחת מהשיטות, אבל המרחק לעקרבה⁷ שהוא כ-40 ק"מ בקו ישר מצפון ירושלים, ובלי ספק של-40 הק"מ יש להוסיף לפחות עוד כמה קילומטרים לפתולי הכביש, שהרי גם עקרבה וגם ירושלים יושבות בהרים, מוכח שהמיל גדול במידה נכרת מקילומטר, והאמה גדולה מ-1/2 מטר.

ג. אילת מן הדרום

עיר או כפר בשם זה אין בימינו במרחק שניתן לפי איזו דעה שהיא לקרוא לו מהלך יום. ר"י שווארץ מזהה את אילת שבמשנה עם בית-גוברין, שהיתה נקראת על ידי הרומאים אלייתרופוליס (Eleuthropolis)⁸. הסיומת פוליס — פירושה בלשון יון — עיר, כך שאין צורך להזכירה כל פעם, ורק הר' חסרה במשנה⁹. המרחק באויר מירושלם לבית-גוברין הוא כ-36 ק"מ, וגם כאן יתכנו פתולי דרך רבים בהרים. במפת הדרכים הרומית הנקראת מפת

השנה, כנראה חזר בו, ואינני יודע איזה כתב באחרונה. 6. מעשר-שני פרק ה' משנה ב'. 7. זהו עקרבה שבמשנה עם עקרבה של ימינו מוסכם גם על הר"י שווארץ הכותב (תבואות-הארץ סוף פרק ג'), זה לשונו (כולל מרכאות וסוגריים): עד היום לצפון "סיילון" (שילה) הכפר "עקראבי" והוא במחוז שכס (דרומית מזרחית), וכל המחוז ההוא נקרא בזמן יוסיפון עקראבאטינא כנזכר פעמים הרבה בספריו. והכפר הנזכר הוא בערך 13 שעות לצפון ירושלם נוסה מעט מזרחה. עד כאן לשונו. גם פנחס נאמן יבדל"א מזהה כך את עקרבה באנציקלופדיה לגיאוגרפיה תלמודית שלו. 8. תבואות-הארץ, מהדורת לונדן עמוד רמ"א, בניגוד לדעתו של שי"ר, המזהה את אילת עם אליסה (חלוצה), הרחוקה מאד מירושלם, עיין הערה 16 לפרק קכ"ג. 9. הר"י שווארץ כותב: "ואל תתמה על הר"י שיהוסיפו בה להקרא אלייתרופוליס ולא אלייתפוליס, הלא דרכם כן כמו שמצאתי בספרי הישמעאלים, שלצפון ערקי נהר אלעוד והוא בלשון העמים אלייתר". בתרגום הגרמני של ספרו, הנקרא דאס-הייליגע-לאנד כתוב להיפך, שחז"ל קצרו את השם לאילת. עיבור השם אלייתר לאילת סביר יותר, שכן הר' אינו תוספת אלא חלק מהשם, וכן כתוב בערוך בערך אלייתרופוליס: "...ולמה קורא אותה אלייתרופוליס שבררו אותה ויצאו להן לחירות... פי' בלשון יון אליות-רו — חירות, פוליס — עיר". וצריך עיון אם יש קשר בין שמות המכילים את השם גבר לבין השם אילת כמו "מאילת ומעציון גבר" (דברים ב', ח').

פויטינגר¹⁰ מצוין המרחק מירושלים לבית-גוברין כ-24 [מיל] ועוד 8 [מילין]. המיל הרומי היה בן 5000 רגל, שכל אחת מהן כ-29.6 ס"מ, שהם כ-1.48 ק"מ. לפי זה, יהיה המרחק מירושלים לבית-גוברין על הכביש — 32 מילין רומיים, שהם כ-47.36 ק"מ. זה נותן 1.184 ק"מ למיל ו-59.2 ס"מ לאמה.

המרחק מירושלים ללוד על הכביש נתון גם הוא כמפת פויטינגר הנ"ל, אלא שבצורה פחות ברורה. מירושלים יוצא קו הנפגש עם הדרך המובילה מגופנא ללוד דרך אמאוס. על הקו היוצא מירושלים כתוב בספרות רומיות 16. זה כנראה המרחק עד לצומת שבדרך גופנא — לוד. על דרך גופנא לוד ממערב לצומת דרך ירושלים כתוב המספר 19, מעליו (במפה זו כיוון מערב הוא כלפי מעלה) כתוב Amauante (כנראה אמאוס), ומעליו בינו לבין לוד כתוב 12. אם נחבר את שלשת המספרים, יצא יותר מדי. אולי המספר 19 מציין את המרחק הגדול מגופנא עד לוד והמספר 12 מציין רק את המרחק הקטן מאמאוס ללוד. במקרה כזה יצא למרחק ירושלים — לוד פחות מ-35 מיל רומיים.

על אי שוויון המרחקים שבין ירושלים לארבעת המקומות שבמשנה כותב הרב יהוסף שווארץ:¹¹

"גם מרחקם מירושלים אינו על מדה א' ומהלך יום א' מדוקדק, כי עקרבי במרחק 13 שעות, הירדן בערך 10 שעות, לוד בערך 9 שעות, וכן כמעט מצומצם אילת 9 שעות מירושלים".

פרק קל"ב

מהלך שעה אצל הר"י שווארץ

מהלך שעה אצל הר"י שווארץ הוא $\frac{1}{2}$ פרסה גרמנית אשר 15 ממנה עושים מעלה אחת בכדור הארץ¹. כלומר, פרסה אשכנזית היא 7.408 ק"מ (החלק ה-15 מכ-111.12 ק"מ למעלה). ומהלך שעה אצלו הוא כ-3.704 ק"מ. כך יוצאת הדרך לעקרבא ל-48.152 ק"מ. אף שכפי הנראה אין לבקש דיוק רב במרחקים שנותן המחבר, כפי שאפשר להוכיח מכך שהורה

10. על מפת דרכים רומית זו, שצוירה כנראה במאות הראשונות לאחר החורבן, ראה אנציקלופדיה אריאל לידעת א"י של ד"ר זאב וילנאי, ערך מפת פויטינגר. מובא שם קטע מהמפה המכיל גם את ירושלים, לוד ובית-גוברין. 11. תבואות-הארץ סוף פרק ג'.

1. כך כתב בהדיא בראש ספרו, תבואות-שמש: "וכל מעלה בערך 15 פרסאות גרמניות [ולפי זה החשבון כתב בתבואות-הארץ (פרק א' עמוד נ"ד במהדורת לונדן) ש-200 פרסאות גרמניות עולות בערך ל-13 מעלות]. או געאגראפיה וכל פרסא [=7.408 ק"מ] מהלך 2 שעות או 120 דקים (מינוטען) ועל חשבון רגל (פוס) כל פרסא 22848 רגל פאריזיז" [רגל פאריזיז מורכב מ-12 צאל פאריזיז של כ-27.07 מ"מ]. הר"י שווארץ מרבה להשתמש בפרסא גרמנית בנתוני מרחקים, ובכל מקום שהוא כותב פרסא סתם, אם לא שהוא מצטט מקורות תלמודיים או רומיים, כוונתו לפרסא זו, והוא נוהג לכתוב אחר-כך בסוגריים את מספר השעות המתאים למספר הפרסאות לפי חשבון $\frac{1}{2}$ פרסא גרמנית (כלומר 2 "מילים" גרמניים) לשעה. זה נותן ל"מיל" גרמני 30 דקות. כשהוא מצטט מקורות רומיים (כגון יוסיפון, מכבים, איזוטטיוס והירונימוס (ראה תבואה"א פרק ג' ד"ה בית חגלה, עמוד ק"י בהוצאת לונדן, וכן במקומות רבים) הוא מחשב (בסוגריים) את המיל ל-24 דקות. זה מתאים למה שחושבים כל החוקרים, שהמיל הרומי היה בערך 1480 מטר, דהיינו כחמישית מפרסה אשכנזית. מלכתחילה לא הייתי בטוח. שפרסא סתם שבתבואות-הארץ היא פרסא גרמנית. בתבואות-הארץ לא מצאתי שום מקום שבו מפורש פרסא גרמנית, שיהיה כתוב בו גם מספר השעות, אבל בסוף מצאתי בפרק ה', הדין בתולדות בני נח, בקטע הדין

שמה

פרקים קלא – קלב

פעמים מרחקי הדרך הניתנים על ידו קטנים אפילו מהמרחק באויר בין שני המקומות², וכן גם כאן המרחקים של 9 שעות (33.3 ק"מ) מירושלים ללוד ולבית-גוברין קטנים בכ-10% מהמרחק האמיתי ביניהם בקו ישר, מכל מקום נראה, כי על אף אי דיוקים, עדיין נשארת העובדה שהמרחקים אינם שווים.

גם רב יהוסף שווארץ היה בלי ספק ער לכך, ששיטות המדידה שלו אינן מדויקות, ואילו יכול לתלות את אי-השוויון במרחקים, באי-דיוקים במדידתו, היה ללא ספק מעדיף לעשות זאת מלומר, שמה שאמרו במשנה 'מהלך יום' אינו בדקדוק, סביר להניח, שגם אם היה מוצא אפשרות למצא שבילים קצרים יותר לעקרבה היה עושה זאת.

העובדה שגאוגרף תלמודי כר"י שווארץ לא יכול לקצר את הדרך מירושלם לעקרבה, מחזקת כי את הדעה, שאכן אין שבילים המקצרים בהרבה את הדרך מירושלם לעקרבה, וכי המרחק לעקרבה בדרכי השבילים הקצרים ביותר אינו קטן בהרבה מכ-48 הקילומטר של ר"י שווארץ, אשר מהם יוצא כ-1200 מטר למיל וכ-60 ס"מ לאמה.

בכבל, בו הוא כותב באופן סתמי בלי לציין מקור, כי בכל – היקפה היה שנים-עשר פרסאות, ובסוגריים 24 שעות. חפשתי את מקור דבריו ומצאתי באוצר-ישראל דברים דומים בשם ההיסטוריון היווני, הרודוטוס, שחי בערך בזמן עזרא הסופר. בדקתי שם ומצאתי, שהוא כותב (ספר ראשון סעיף 178 עמוד 67 בכרך א' בתרגום העברי של שור), כי הקף העיר ארבע מאות ושמונים ריס. החוקרים חושבים את הריס היווני לכ-185.2 מטר (שמינית המיל הרומי), כך ש-480 ריס לפי 185.2 מטר לריס הם 88896 מטר, שהם בדיוק 12 פרסאות גרמניות (כך כתב גם המתרגם בהערותיו, אלא שבמקום לכתוב 12 פרסאות גרמניות או גאוגרפיות כפי שכותבים בדרך כלל כל המתרגמים מגרמנית לעברית, ולרבע ממנו הם קוראים "מיל" גרמני, הוא קורא למידת אורך זו מיל גאוגרפי, כפי שמכנים אותו הגרמנים בגרמנית, "גאוגראפישע מיילע", או "דייטשע מיילע". האנגלים קוראים לרבע פרסא אשכנזית – מיל גאוגרפי ולפרסא אשכנזית – 4 מילים גאוגרפיים או ימיים). הרי ש-12 הפרסאות הן פרסאות גרמניות, שתורגמו מריסים יווניים לפי החשבון של כ-185 מטר לריס או כ-1480 מטר למיל, כפי שנהוג אצל כל החוקרים. פרסא זו היא אצלו מהלך שעתים. לעומת זאת, כשהוא מצטט מרחקים בחז"ל (כגון תבואה"א פרק ג', עמוד קט"ז בהוצאת לונץ, על מה שאמרו מן המודיעין לירושלים, וכן שם בד"ה עמק עכור בהערה מס' 1, עמוד קי"א בהוצאה הנ"ל), הוא חושב את המיל ל-18 דקות. זה בדיוק שש עשריות ממיל (¼ פרסא) גרמני. נשים לב לכך, שחשבון 2 שעות לפרסא גרמנית מתאים בדיוק למה שכתוב בתשובה האחרונה שבתוס' השני, וכן השוואת הפרסא של הש"ס ל-6 עשריות מהפרסא הגרמנית מתאימה בדיוק לדברי חוטי-השני שם, ומוכח שגם ר"י שווארץ חשב את המיל לק"מ ותשיעית, ואת האמה ל-55⁹/₁₀ ס"מ, כפי שהוכחנו בפרק קט"ו בדברי חוטי-השני. חשבוננו זה באמה של הש"ס אינו מתאים למה שכתב בעמוד כ"ב בתבואות-שמש, שכל רגל (פאריזי) הוא בערך חצי אמה. רגל פאריזי הוא 32.484 ס"מ, ולפי דבריו שם תהיה האמה בערך 65 ס"מ. אולי חזר בו כתבאות-הארץ, שכתב בשנת תר"ה, ממה שכתב שנתים קודם בתבואות-שמש, או שחושב שיש מקומות שבהם מודדים מיל כ-2000 אמות שוחקות, ובמקומות אחרים מודדים בעצבות, כפי שסובר בעל טורי-אבן (מגילה ב:), וסובר כדעת המנחה-בלולה, שהבאנו למעלה, שההבדל ביניהם שתות. הבאנו כל זאת באריכות לתועלת המעיין בספרו. מה שחשוב לנו כאן הוא רק, שהמחבר חושב את מהלך השעה ל-3.704 ק"מ. ראה גם הערה הבאה. 2. עד כמה שעקבתי אחרי מדיוותיו, התרשמתי שאף שמרחקים שהוא מתרגם מכתבי אחרים מתורגמים אצלו לפי 3.704 ק"מ לשעה, הרי שכשהוא עצמו מוסר על מרחקים שעבר בהם, ונוקבם בשעות, השעה היא לפחות 4 ק"מ ויותר. לשם השלמת התמונה על מרחקי שעה, שהיו מקובלים בזמנו של ר"י שווארץ, אביא כאן את תרגום דבריו של החוקר האנגלי הידוע, אוורד רובינון, בספרו מהכרך הראשון): מדידת המרחקים היא בדרך כלל בשעות, שאורכן משתנה בהתאם לסוג הבהמה וכן בהתאם לטבע הקרקע. בממוצע כללי, המפרט הבא, במילין, נמצא כנכון ונוח ביותר:

מיל	מיל	מיל	מיל	מיל	מיל
גאוגרפי	חוקי	רומי	גרמני		
2	2 1/3	2 1/2	1/2		
2.4	2 3/4	3	3/5		
שעה אחת בגמלים					
שעה אחת בסוסים או באתונות					

פרק קל"ג

אי־השוויון במרחקים המוזכרים במשנה לגבי נטע רבעי

אותו טעם עצמו דוחף אותנו לחפש תירוץ לאי־השוויון שבמרחקים, שכן האפשרות שבימי בית שני היה המרחק בשבילים לירדן וללוד גדול משהיה בימי ר"י שווארץ, נראית כרחוקה.

לכשנעיין היטב בתחומים האמורים במשנה לגבי נטע רבעי, נראה שרק עקרבה צריכה לענין אותנו. יתר המקומות אינם בהכרח הגבול של מהלך יום מירושלם, ויתכן שלא הוזכרו במשנה אלא עקב היותם גבולות ארץ־ישראל שהחזיקו בה עולי ככל¹. גישה זו משתלבת יפה עם דעת הרמב"ם, שאין נטע רבעי נוהג בכלל בחוץ לארץ². גם רש"י נשמר מלכתוב שלוד הוא מהלך יום מירושלם, וכתב, שהוא תוך מהלך יום³. אף על פי כן ישנן דעות, החולקות⁴ על הרמב"ם בענין זה, ויש אף שכתבו מפורשות⁵, שמירושלם ללוד הוא מהלך יום. גם הגר"א בביאורו על הירושלמי⁶ כתב, שלוד מהלך יום מירושלם, ואולי הולך לטעמו שסובר שכרם רבעי נוהג גם בחו"ל⁷. לדעות אלו נצטרך למצא תירוץ אחר לאי־השוויון המרחקים.

הערה [אף היא משל רובינון]: מדידות גובה ניתנות בדרך כלל ברגלים צרפתיות. הרגל הצרפתית מחולקת ל-144 קוים, אשר 135 מהם שווים לרגל אנגלית. היחס של הרגל האנגלית לצרפתית הוא איפוא כמו 15 ל-16. עד כאן דבריו. המיל הגיאוגרפי אצל האנגלים הוא המיל הימי בן 1852 מטר, אשר 60 ממנו עושים מעלה אחת בין שני קרי רוחב בכדור הארץ. "מיל חוקי" (statute mile) הוא המיל האנגלי החוקי המורכב מ-5280 רגל אנגליים בני 30.48 ס"מ (ס"ה 1609.34 מטר). מיל־גרמני הוא אשר העבריים יתרגמו לפרסא גרמנית. הוא שווה 4 מילים ימיים או 7.408 ק"מ. את המיל הרומי חושב רובינון (כמו שכתבנו למעלה גם בחשבון ר"י שווארץ, ראה ההערה הקודמת) ל-1480 מטר. השיטה שבה בדק את המרחקים הנגמאים בשעה, מתוארת על ידו בהערה 7 שבסוף הכרך. נשים לב לכך, שהמרחק של 1/2 פרסא אשכנזית שחושב רובינון להליכה בגמלים, שווה לחשבון חוט־השני (תשובה אחרונה) עבור הליכה ברגל. נראה ששיעור אחד להם. ביחידות מטירות יוצא לשעה בגמלים (כמו להולכי רגל) 3.704 ק"מ, ובסוסים או באתונות — 4.4448 קילומטר.

1. משנה ריש גיטין: "אפילו מכפר לודים ללוד", ופירש רש"י — "מכפר לודים שהיא מחוצה לארץ ללוד שהיא סמוכה לה והיא מארץ־ישראל". הירדן מוזכר בתורה (במדבר ל"ד, י"ב) כגבול המזרחי של א"י, ואף שאת עבר־הירדן כבשו עולי מצרים, כתב הרמב"ד (הלכות שמיטה ריב"ל פ"ד הל' כ"ח), שלא החזיקו בה עולי ככל. גם בבית־גוברין לא החזיקו עולי ככל, כמבואר בירושלמי (מע"ש ה', ט') רבי תימן בית־גוברין (לגבי שמיטה).
2. הלכות מע"ש נטע־רבעי פרק ט' הל' א' והלכות מאכלות־אסורים פ"י הל' ט"ו. הובאו דבריו גם בכפ"פ ריש פרק נ"ג, ובשו"ע יו"ד רצ"ד מובאת מחלוקת בזה.
3. ביצה ה. ד"ה במזרח לוד, שם כתב רש"י: "היינו בין לוד לירושלים בתוך מהלך יום דהא אמרינן לוד בתוך מהלך יום מן המערב נמצא מזרח בין לוד לירושלים".
4. ראה הערה 2. בין החולקים נמנה גם הרמב"ן. לדעת הגר"א (יו"ד רצ"ד ס"ק כ"ח) כרם רבעי בלבד חייבים בו גם בחו"ל.
5. פני־משה על הירושלמי מע"ש פ"ה הל' ב' בד"ה הדא פליגי על ניקי.
זה לשונו: "הא דקחשיב כמתני' לוד מן המערב מהלך יום אחד מירושלים פליגי על מעשה של ניקי".
6. בירושלמי שם. זה לשונו: "מתניתי' דקתני ולוד מן המערב פ"י מהלך יום אחד והכא נבמעשה בנות לוד הסמוך למעשה דניקין משמע דהוי קרוב לירושלים מאד". ומגוף הירושלמי אין להוכיח זאת, כי אף אם נפרש כמו הפני־משה והגר"א, שקושיית הגמרא היא ממה שבמשנה משמע, שהמרחק ללוד גדול, וממעשיות ניקי נראה שאינו יותר מכדי חמץ עיסה [מל, או לפי הירושלמי — ד' מילין], עדיין אין צורך לומר, שהמרחק הוא יום שלם, ומספיק לומר, שמהמשנה רואים שלוד נמצאת בקצה א"י, והיא ודאי יותר רחוקה מאשר מיל אחד מירושלים. מלבד זאת לא זכיתי כלל להבין, איך אפשר להבין כך את קושיית הירושלמי, והרי איך יתכן, שתהיה מחלוקת אם לוד היא מהלך 40 מיל מירושלים או פחות ממיל? ועוד קשה לי טובא, וכי מעשיות דניקי באו ללמד על כך, שהמרחקים בין המקומות הנזכרים שם קצרים? והרי אדרבא, לא באו אלא לספר ספורי פלא על כך, שאבותינו בזמן הבית עשו מרחקים עצומים בזמן קצר, וגם בעל המעשיות הללו מודה שהמרחק גדול. לכן

ולאחר העיון נראה לומר, שלגבי נטע רבעי אין הולכין בשבילים הקצרים ביותר, כפי שכנראה עשה ר"י שווארץ, אשר מהמרחקים שלו נראה, שבהרי ירושלם היה עולה הרים ויורד בקעות הכל בקו ישר, ורק בהרי אפרים התלולים היה עוקף את ההרים שבין ירושלם לעקרבה. אבל נטע-רבעי – דינו להיות מובא בדרך הרבים שהיא דרך רחבה בת 16 אמות ברוחב⁸, והרי כך גם מסתבר, שפירות נטע-רבעי כבדים הם, ומביאין אותם לירושלם בעגלות, ואיך יביאום בשביל צר ולא סלול היטב? ולפי זה יתכן שלמקומות המוזכרים במשנה לא היתה דרך רחבה שתחברם לירושלם ביושר, וכפי מה שבאמת אנו רואים במפת הדרכים הרומית, הנקראת מפת פויטינגר, שמירושלם היתה הדרך עולה צפונה לכביש גופנא – לוד, ורק שם היתה פונה מערבה.

פרק קל"ד

מירושלם לנהר פרת

זה לשון המשנה בתענית¹:

"בג' במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר בשבעה בו, ט"ו יום אחר החג, כדי שיגיע אחרון שבירשאל לנהר פרת".

בפרק אלו מציאות² מבאר רב יוסף, שחשבון זה הוא לפי המצב שהיה בבית ראשון [היינו בימי שלמה המלך], שאז היו "יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרוב", והתפשט ישובם עד נהר פרת. לעומת זאת, בבית שני היה אפשר להגיע עד קצה ההתישבות היהודית בשלשה ימים. התוספות מבינים, שחשבון ההליכה הוא לפי קצב של ארבעים מיל ליום³. ז' חשון הוא היום ה-15 לאחר שמיני-עצרת, ובתפילת מעריב של אור לז' חשון כבר אומרים בארץ-ישראל "ותן טל ומטר לברכה" בברכת השנים, כך שמשך ההליכה אינו אלא 14 ימים שלמים. מזה יש להוריד שתי שבתות, הרי 12 ימים.

במשנה לא כתוב לאיזה מקום בנהר פרת הגיע האחרון שבירשאל לפני הגשמים, אבל אנחנו, כדרכנו, נקח את המרחק הקצר ביותר, ונראה שגם כך נקבל אמה גדולה. המקום על נהר-פרת, הקרוב ביותר לירושלם, הוא בסביבות 35.946° צפון לקו המשווה ו- 38.196° מזרחית לגרנוויץ. המרחק בקו ישר משם לירושלם (31.783° צפון, ו- 35.233° מזרחית לגרנוויץ) – כך הוא בערך בשער-הפרחים שבחומה הצפונית של ירושלים, הוא בערך 536.7 ק"מ. כשנחלקם ל-12 יום, נקבל 44.72 ק"מ ליום. כשנחלק מהלך יום ל-40 מיל נקבל

אילולא דברי הגר"א הייתי אומר, שקושית הירושלמי היא על המרחק הנקרא במשנה מהלך יום, ושואל שמאחר והם היו כה גבורים וזריזים והלכו מרחקים גדולים בזמן קצר, לא היה לו לתנא לחשוב 40 מיל למהלך יום, אם לא דפליג על מעשיות אלו. 7. ביאור הגר"א יו"ד רצ"ד ריש ס"ק כ"ח. 8. ב"ב ק' ע"ב: דרך הרבים ט"ז אמה דרך ערי מקלט ל"ב.

1. תענית י. 2. בבא-מציעא כ"ח. 3. תוס' שם ד"ה חמשה עשר. 4. דבר שאינו בלתי אפשרי, שכן מדובר על ימי שלמה המלך. הרמב"ם כותב (בספר נזיקין, פרק ח' מהלכות רוצח, הלכה ה'), שדרכי ערי מקלט חייבים להיות ישרים תוך גישור על גאיות ויישור הרים. דין ערי מקלט היה נוהג בזמן בית ראשון, ולמאן דאמר כבוש יחיד שמים כבוש, צריך לומר, שגם סוריא נתחייבה בדרכי ערי מקלט, ואם כן לפחות מפרת עד קדש-נפתלי היה צריך לסלול כבישים ישרים. גם אם לא היתה כל הדרך דרך עיר מקלט, מכל מקום, חזו"ן שטכניקות לסלילת כבישים ישרים היו קיימות, ואם כן יתכן, שהדרך לעולי גלגלים לירושלים אמנם היתה ישרה.

1.118 ק"מ. האמה, שהיא החלק האלפיים של המיל, יוצאת ל-55.9 ס"מ. כל זאת כאמור, הערך המזערי שמתקבל כשלוקחים את המרחק למקום הקרוב ביותר על נהר פרת, וכשמניחים שהדרך היתה ישרה ללא פתולים⁴. אחרת תהיה האמה גדולה עוד יותר.

פרק קל"ה

מירושלם לקצה א"י של בית שני

גם מה שאמר שם רב יוסף, שבבית שני אפשר היה להגיע לקצה ההתישבות היהודית בארץ-ישראל בשלושה ימים, מכריח אותנו להניח, שהמיל והאמה הינם גדולים. עולי בבל החזיקו בארץ-ישראל עד כזיב¹. מקומה המדויק של כזיב לא נקבע בוודאות, אבל בגמרא מסופר שרבן גמליאל טייל משם ג' מילין לסולמה-של-צור², המתחיל לראש הנקרה. כדרכנו, נקח את המרחק הקטן ביותר, ונניח שכזיב קרובה לירושלם בג' מילין יותר מאשר ראש הנקרה. כך יצא המרחק מירושלם לראש הנקרה שלשת ימים ושלשת מילין, סך הכל — 123 מיל. המרחק משער יפו שבחומת ירושלם לראש הנקרה הוא 146.65 ק"מ בקו ישר. גם אם נניח שהדרך מירושלם לכזיב היתה ישרה, דבר שאינו כל כך סביר לגבי בית שני, כאשר "כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ורששים"³, יצא למיל 1.192 ק"מ, ולאמה — 59.61 ס"מ.

פרק קל"ו

כיצד נסעו עולי הרגל

הראיות שהבאנו מפרת ומכזיב מבוססות על הנחות שאולי אינן מקובלות על כל המפרשים. בכדי לבדוק את תיאום ההנחות הללו עם דברי המפרשים נפרט את ההנחות ונפרש את הסוגיא לדעת המפרשים. ההנחה העיקרית, שהנחנו, היא שמדובר בקצב הליכה של 10 פרסאות ליום. נבדוק תחילה את ההנחה הזו.

התוספות הקשו: "וא"ת והלא א"י היא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה ומהלך אדם [בינוני הוה] עשרה פרסאות ביום הוי ארבעים יום באורך וירושלים מן הירדן שהוא תחום א"י מהלך יום אחד כדאיתא בביצה (דף ה') נשאר מצד אחד ל"ט ימים וי"ל דעם כרמים ויערים היה ארבע מאות פרסה אבל מישוב לא היה כל כך"¹. אף שדברי התוספות מבוססים על שקולים עיוניים ולא על מדידת מרחקים, מכל מקום אנו רואים, שהם לוקחים זאת כמושכל ראשון. שמדובר בקצב הליכה של 10 פרסאות ליום, ובזאת הם נשארים גם

1. שביעית פ"ו משנה א'. 2. עירובין ס"ד: 3. נחמיה ז', מובא בדברי רב יוסף בסוגיתנו בב"מ כ"ח.

1. תוספות ב"מ כ"ח. ד"ה חמשה עשר. ריעב"ץ בהגותו על הש"ס, והפנייהושה. הקשו מנין לתוס' ש-400 הפרסה אינם כוללים את עבר הירדן? ולי נראה, שלמדו זאת ממה שאמרו במדרש-רבה בפרשת שלח בהליכת המרגלים: "הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב" (לפי גרסת רש"י במדבר י"ג, כ"ה). לפנינו במדרש כתוב

לאחר תירוצם. לעומת זאת, יש ראשונים, המוסיפים לתירוץ התוספות גם אפשרות של קצבי הליכה מוגברים. זה לשון הר"ן בחדושי לב"מ: "וא"ת היכי סגי בט"ו יום הא ק"ל א"י ת' פרסה על ת' פרסה, וק"ל דמהלך דחד יומא י' פרסא וכדאי' בפסחי, וא"כ אפי' הי' ירושלים באמצע א"י יש עד סוף הגבול כ' יום, כש"כ דירושלים קרובה לירדן יריחו מהלך יום כדאמר' בפ"ק דביצה גבי כרם רבעי שהי' לו לר' אלעזר וירדן יריחו תחומה של א"י הוא. נמצא שיש מירושלים עד סוף התחום האחר ל"ט יום. וי"ל דהוי מסגי בלילותא נמי. א"נ² רוכבים הי' ומסגי טפי. ועוד דאע"ג דא"י ת' פרסה על ת' פרסה, אפשר דמירושלים עד סוף הישוב לא היה כי אם ט"ו יום, והשאר הי' מדברות ויערים".

כיוצא בזה מובא בשיטה-מקובצת גם בשם תלמיד הרב פרץ, שכתב על אותה קושיא: "יש לומר דהיו הולכים על סוסים³ ט"ו פרסאות⁴ בכל יום, אבל אדם בינוני המהלך ברגליו אינו הולך כי אם י' פרסאות ליום. עוד יש לומר דודאי האחרון שבארץ-ישראל מן הישובים היו הולכים לביתם בט"ו יום, אבל מישוב האחרון שבארץ ישראל עד נהר פרת⁵ היה מהלך חמשה ימים מערות ומשדות". כעין זה כתב גם הרמב"ן, אבל ללא פירוט האמצעים לנסיעה מהירה. לאחר שהוא מקשה את קושיית התוספות, בשם איכא דבעי, הוא כותב: "ולאו מלתא הוא דדילמא אינהו מסגו טפי א"נ איכא מדברות דלא מסגו בהו". מסתימת לשונו נראה שכוונתו בלי רכיבה. אולי דעתו שבמקדש ראשון היו הולכים מרחקים גדולים בזמן קצר, על דרך מה שאמרו "מחילות היו ונגנוזו"⁶.

נראה שמה שהתוספות לא רצו להניח קצב הליכה מואץ על ידי רכיבה וכדומה, הוא מפני שלא מצאנו בשום מקום בש"ס חשבון שיהיה מבוסס על קצב מהיר מ-10 פרסאות ליום. והרי גם במדרש שממנו מוכח שארץ-ישראל היא 400 פרסה עשו את חשבון ההליכה ל-10 פרסאות ביום, וחשבו לפלא ולנס את מה שהמרגלים הלכו יותר מהר, ואם איתא שיש מקום ליחס מהירות גדולה יותר לרכיבה, הרי מנין למדרש שהמרגלים לא רכבו?

מן הדרום לצפון מ' יום), והמרגלים הרי לא הלכו בעבר הירדן. 2. נראה ששני התירוצים הראשונים משלימים אחד את השני. ללא רכב אי אפשר ללכת יומם ולילה במשך שבועים (את הבהמה אפשר להחליף בדרך. אם אורגנו תחנות החלפה). מאידך גם סוסים אינם הולכים 200 פרסאות עם אלכסונם (=282 פרסאות) בזמן הקצוב. ללא הליכה כלילה. על קצב הסוסים ראה הערה 2 לפרק קל"ב. כפי הנראה, דהירה מהירה על סוסים אפשרית רק למרחק קטן. 3. וצריך לפי זה לומר, שגם סוסים היו בימי שלמה רבים כחול אשר על הים לרוב, ובמלכים א', י', כ"ו כתוב, שלא היה לשלמה אלא 1400 רכב, והכתוב מתאר את זה כדבר גדול, ואיך נאמר שלכל עולה רגל היה סוס ורכב? אולי רק הרחוקים נסעו בסוס ורכב, ואולי מספר הרחוקים לא היה רב כל כך, וצ"ע. ובתוספות הרא"ש, במקום סוסים תירץ בצבים ובפרדים. צבים ופרדים מובאים במקרא (ישעיהו ס"ו, כ'), והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם, ושם פירש רש"י: "צבים. הם עגלות מטוקסות במחיצות ואהל". 4. ומה עם האלכסון העולה, לפי חשבון 200 פרסאות מירושלים לכל רוח, לכ-282 פרסה, וגם 15 יום של 15 פרסאות לא יספיקו לכך? 5. בתירוץ זה הולך תלמיד הרב פרץ בדרך שהלכו בה התוספות, אבל לשונו שונה וקשה. אם האחרון שבעולי הרגל מגיע רק לקצה הישוב, וקצה זה נמצא מהלך חמשה ימים לפני הפרת, איך אמרה המשנה שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת? 6. ירושלמי מע"ש פ"ה הל' ב'. שם מדובר כנראה על זמן בית ראשון, שבו היו בנות לוד עולות לירושלם בזמן קצר. בניגוד למה ששינונו, שבבית שני היתה לוד נחשבת למהלך יום מירושלם. המחילות האמורות, לא רק שקצרו את הדרך, אלא גם עשו לקפיצת הדרך, שהרי יחסי הזמנים האמורים שם הם הרבה מעבר למה שנתן לחסוך בישור פתולי הדרכים. אולי המחילות שם הם מלשון חייל ומלשון מחוללך, לא מלשון מחילות עפר, כלומר, מי שהלך בהם התחזק ללכת מהר. גם הרש"ש מתרץ (מבלי להזכיר את הרמב"ן) את קושיית התוס' על פי המעשיות הנ"ל (המובאות גם במדרש איכה פרשה ג' סימן ג' על פסוק גדר דרכי). הרש"ש מביא את דברי מתנות-כהונה על מדרש איכה רבתי "שבזמן הצלחתם היו ממהרים אורחותם בסיעתא

גם לגבי עדים הבאים להעיד על המולד, אשר הליכתם דוחה שבת, כתוב במשנה⁷, שמי שאינו יכול להלך [היינו חולה – רמב"ם בהלכות קדוה"ח] מוליכים אותו על החמור, ולא כתוב כל היתר לכריא לרכוב על סוס בכדי למהר ולהגיע לפני סוף זמן קבלת העדות ביום ל'. גם ברמב"ם אנו מוצאים, שהחשבון, שעשה לגבי מהלך שלוחי-בית-דין, מבוסס על מהלך יום רגיל המחושב לפי הליכה ברגל ולא לפי רכיבה, שהרי כתב בסתם⁸, שבכל מקום שיש בינו ובין ירושלים מהלך יתר על עשרה ימים גמורים עושים שני ימים חג, שכן שלוחי תשרי היו מגיעים אליו⁹, ואם איתא ששלוחי בית דין רכבו, היה לו לפרש על מה רכבו ובאיזה קצב, כדי שנוכל לדעת כמה הוא מהלך היום שמדובר בו. הרי שמוכת מכך, שכונתו למהלך יום הרגיל בספרו בכל מקום, שהוא בהליכה ברגל, וסמך על מה שכתב בהלכות אבל, שהוא 40 מיל¹⁰.

לפי הנ"ל, יתכן שגם אלו מהראשונים שתירצו שמדובר ברכיבה בסוסים וברכב, בצבים ובפרדים, לא תירצו אלא לפי מה שתירץ רב יוסף שמדובר בבית ראשון, כלומר בימי שלמה [לאחר ימיו לא עלו ישראל לרגל מהמקומות שמצפון לנחלת בנימין לפחות עד ימי ירבעם השני]. אז, יתכן והיו אמצעים מיוחדים להסעת עם רב בקצב מזורז, אבל שלשת הימים של משיב אבידה, שנאמרו בבית שני – יתכן שלכולי עלמא נמדרים בהליכה רגלית רגילה. תדע, שהרי באותו מקום שמשם למד רב יוסף על כך שעולי בבל היו מועטים, כתוב¹¹ גם, שלא היו להם אלא 736 סוסים ו-245 פרדים, בעוד שרוב הבהמות היו גמלים וחמורים, וגם מאלו לא היו יותר מ-435 גמלים ו-6720 חמורים.

עוד דעה שיש לקחתה בחשבון היא דעת התוי"ט בתענית, לפיה החשבון הוא לפי 15 יום, והוא מחושב גם על הליכה בשבתות¹², "שהרי אפשר שילך על ידי בורגנים". בעיקר צריכים אנו להזכיר את דעת רש"י, כי אנו יצאנו מתוך הנחה שהימים הנתונים לאחרון שבישראל להגיע, הם בכדי שלא יירטב בגשם או יתעכב בדרך עד שיחדל המטר, ונהר פרת לאו דווקא, והוא הדין לכל הכוונים (אלא שלנהר פרת הוא המרחק הגדול ביותר), ואף שכן באמת דעת התוספות¹³, שהקשו שלפי חשבון ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה לארץ-ישראל כולה, ומרחק של יום אחד מירושלים לירדן, הרי שנשאר מירושלים לקצה המערב ל"ט יום, וכך נראה גם מדברי הרע"ב שפירש: "ולא יפסיקו גשמים", אבל מדברי רש"י נראה שאין דעתו כך, כי הוא כתב בתענית ז"ל: "כדי שיגיע האחרון – כלומר קודם ביאת מים לנהר פרת שהוא רחוק יותר". נראה מדבריו שחושב שמי הגשמים יורדים מהרי ארץ-ישראל [כלומר איזור כבוש דוד המלך, הנקרא סוריא] לנהר פרת ותהליך זה נמשך כמה ימים אחר ירידת הגשם עד שהמים מגיעים לפרת, ולדעתו תהיה הדרך מירושלים לאותו מקום בפרת שאליו כיון התנא, ארוכה מהזמן שבין החג לז' חשון, ואנחנו אין אנו דואגים

דשמיא", והוא מוסיף: "וכל שכן הליכתם וחזירתם ברגל ע"י פסחים (ח ב)". 7. ר"ה סוף פרק א'. 8. הלכות קדוה"ח פ"ה הל' י"א, הובאו דבריו לעיל פרק קכ"ו ע"ש. וראה מה שכתבתי שם בהערה 2. 9. ראה שם פ"ג הל' י"א עד י"ג. 10. ספר שופטים, הלכות אבל פ"ו הל' ד'. ועיין לעיל פרק קכ"ו הערה 2. 11. עזרא ב', ס"ו. 12. רצ"ל שהוא מחושב גם על הליכה בשמיני עצרת, כי אחת אין 15 ימים לפני ז' חשון, כמו שכתבנו, אלא ז' חשון הוא היום ה-15 ולפניו רק י"ד יום. וצ"ל כמה שכתוב בתוי"ט (בד"ה כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת) "שלפעמים מתעכבין קצת בירושלים עד שיעבור החג כולו", שכונתו חג הסוכות בלבד ללא שמיני עצרת. וכל זה אולי יתכן לפי מה שעשה הוא את החשבון לפי גבולות העתיד, אבל בבית ראשון מפורש בכתוב (דה"ב ב', ז', י', וראה פרש"י ורד"ק שם), שלא הלכו עד ממחרת לשמיני עצרת. וכל דברי התוי"ט צריכים עיון גדול, וראה גם בקול הרמ"ז ובשושנים-לדוד ובפש"ש בתענית ובכ"מ, שהעירו על דבריו. ועיין גם בדברי ריעב"ץ בלחם-שמים על תענית. עיין גם במדרש רבנו בחיי, דברים ט"ז, ז'. 13. ב"מ שם ד"ה

פרק קלו / כיצד נסעו עולי הרגל

שנא

להולכים לבל יירטבו או יעוכבו מעט, אבל אנו דואגים להם שלא יוכלו לעבור את הנהר הגואה ממי הגשמים לאחר שיעברו כמה ימים מירידתם. כך צריך להבין גם את דברי רש"י בב"מ¹⁴, שכתב: "ולא ידביקוהו הגשמים", ידביקוהו ממש, שיגיעו לפרת לפניו, לא שירדו עליו לפני שיגיע הוא לנהר פרת¹⁵.

לפי מה שכתב הרמב"ם¹⁶ בדין שאילת גשמים: "כמה דברים אמורים בארץ ישראל אבל בשנער ובסוריא ובמצרים ובמקומות הסמוכות לאלו והדומין להם שואלין את הגשמים ביום ששים אחר תקופת תשרי", נראה כמעט מוכרח כדברי רש"י או בדומה לו, שהרי נהר פרת הוא באיזור הנקרא סוריא [ולפעמים נקרא א"י למ"ד כבוש יחיד שמה כבוש]. ושם לפי דברי הרמב"ם הרי מתחילים לשאול ביום ששים אחר תקופת תשרי החל בדרך כלל כמה שבועות אחר ז' תשרי, ומה ענין לשאילת גשמים שבארץ ישראל של כבוש יהושע ולגשמים בקרבת נהר פרת?

מה שיוצא לנו מכל זאת הוא זה: מהמרחק לנהר פרת קשה ללמוד על אורך האמה, כיוון שיש פירושים רבים, וביניהם של רש"י, המפרשים את המשנה באופן שלא מוכח ממנה שהמרחק מירושלים לפרת הוא רק 12 ימים, כמו שחשבנו בתחילת דברינו. מאידך גיסא, הראיה שהבאנו מהמרחק מירושלים לכזיב מוכרחת לכל אותם פירושים, שאינם מפרשים שמדובר (לדעת רב יוסף) ברכיבה על בהמות בימים ובלילות. וכבר כתבנו למעלה, שיתכן שגם אלו המתרגמים כך את המשנה שבתענית, לא אמרו אלא לענין שאילת גשמים, שלפי רב יוסף מחושב לפי מה שהיה בבית ראשון, אבל בבית שני מודים שאין מחשבים אלא לפי 10 פרסאות ליום¹⁷.

14. ד"ה כדי שיגיע. עכור דעת רש"י על מקורות הפרת עיין בדבריו בקדושין ע"א: בד"ה עד נהר עזק לפי הענין נראה וכו', ופרת יורד מא"י לבלל וכו', וכן בשבת ס"ה: ד"ה סהדא רבה פרת.
15. כך מבוארים גם דברי הירושלמי, שביעית פרק י' הלכה א': "תניא ומניין שמעברין את השנה על הגליות [נסתם גולה במשנה היא בכל (ראה ראש השנה כ"ג ריש עמוד ב') ומקורו כנראה ביחזקאל ג' ט"ו], ואם כן לא שייך לומר שהגיעו לנהר פרת, שהרי בכל על נהר פרת היא יושבת, אבל נראה שהרקע כאן הוא מה שהיה בימי חזקיהו, ששלח את ירמיהו להחזיר את עשרת השבטים לעלות לפסח, ולא הספיקו להגיע, ועבר את השנה, וכן לעתיד לבא, כשיבנה בית זמקדש בכ"א, אם לא יספיקו בני הגלויות להגיע] שיצאו ממקומן ועדיין לא הגיעו תלמוד לומר בני ישראל מועדי עשה את המועדות שיעשו אותן כל ישראל אמר רבי שמואל בר נחמן והן שהגיעו לנהר פרת". והקשו על זה [ענין קביונקי על מסכת שביעית פרק י' הערה [י] שבסוף הספר], הרי אם הגיעו לנהר פרת, שוב אין צריכין שיעברו את השנה עבורם, שהרי מירושלם לפרת אפשר להגיע בשבועים. ולפי דברינו שפיר יש לומר, שאין מדובר על אורך הדרך, שהרי את זה כבר לקחו בחשבון כשעקרו ממקומם, אבל את נהר פרת אי אפשר לעבור לפני האביב, והם נשארו תקועים מעברו השני ומחכים לו שירגע. כל זאת אמרתי משקולים עיוניים. ושאלתי את המהנדס מר ש. מוצמן, שהיה בנהר פרת בימי מלחמת העולם השני והשתתף בתכנון הגשר שבנו האנגלים על נהר פרת באיזור מסכנה, ואמר לי את הדברים הבאים: הגשר האנגלי הנוכח, והגשר הצרפתי, שנבנה לפניו בדיר-א-זור, הם היחידים הנמצאים על נהר פרת בקטע שבין טורקיה לבלל. לפני שנבנו היו עוברים את נהר פרת רק במעבורות, ששטו על פני המים. בחודשים ינואר עד מרס גואה הנהר ומתרחב מ-300 מטר ליותר מקילומטר (אורך הגשר האנגלי כ-2 ק"מ). בחודשים אלו הוא זורם במהירות של כ-120 ק"מ לשעה ואינו עביר כלל. באפריל הוא מצטמק, ואפשר כבר לעבור אותו, כך שאם פסח חל מוקדם מדי, לא יוכלו בני הגולה להגיע לירושלם בזמן. זמן ההצטמקות אינו קבוע, וגם הוא יכול להתאחר. מכאן שאם יעברו את השנה ללא עיטה (כגון לצורך עולי רגלים בלבד), ויגרמו לסוכות להתאחר בחודש, ובנוסף לכך יתחיל הפרת לגאות מוקדם בחורף שאחרי העבור, לא יוכלו בני הגולה לחזור למקומם. 16. ספר אבהב, פ"ב מהלכות תפילה, הל' ט"ז. 17. ולמא דמסיק רבא. דלא שנא בית ראשון ולא שנא בית שני, אלא שלא הטריחו במשיב אבדה יותר מדאי, יחכן שגם התוספות והר"ן וכל דעינים יודו, שיש לפרש את המשנה כדפירש רש"י, היינו שנהר פרת רחוק יותר משבועים ברגל, אלא שחוששים שלא יוכלו לעבור את נהר פרת בחורף, ומה

פרק קל"ז

מביתר לים

בירושלמי מובא בשם רבי יוחנן במעשה של חורבן ביתר, ש"היו הורגין בהם והולכין עד ששקע הסוס בדם עד חוטמו, והיה הדם מגלגל סלעים משאוי מ' סאה עד שהלך הדם בים ארבעת מיל". הירושלמי מסיים, כנראה ג"כ בשם רבי יוחנן, "אם תאמר שהיא קרובה לים והלא רחוקה מן הים ארבעים מיל"¹.

כיום מזהים את ביתר עם ח' אל יהוד, שדה חורבות גדול במרום ההר התלול, 250 מ' צפומ"ע לכפר הערבי בתיר שעל מסילת הברזל ירושלים—תל-אביב, 10 ק"מ דרומית מערבית לירושלים. במערב ההר מצויה מערכת הבעורים הכללית ושרידי הדיק הרומי, וכן נמצאו במקום שרידי נשק ומטבעות כוזביות מימי בר כוכבא.² המקום על שפת הים, הקרוב ביותר לחורבות ביתר הנ"ל, נמצא במרחק של כ-46.6 ק"מ ממנו בקו אוירי ישר³. זה נותן בערך 1.165 ק"מ למיל או $58\frac{1}{4}$ ס"מ לאמה.

שהקשו מהיות א"י מהלך מ' יום על מ' יום, אפשר דלא הקשו אלא לפי סברת הגמרא בקושיא, וכן סברת רב יוסף בחירוצו, שבזמן שישראל יושבים בארץ המורחבת צריך משיב האבדה להכריז כפלים כמשך הזמן שלוקח להגיע לקצה ארץ-ישראל, שהוא לדעת המקשן ורב יוסף 15 ימים, ועל זה הקשו שהוא יותר מכך, ויצטרך משיב האבדה להכריז כפלים 39 יום (שהם 78 ימי חול, ועוד 13 שבתות, ס"ה 92 יום) לפי מה שהקשו התוספות, וזה ודאי היה מכביד מאד על תירוצו של רב יוסף לומר, שמשיב האבדה יצא מירושלים רק כעבור שלשה חדשים, ואם הוא עצמו גר בקצה הגבול המערבי יגיע רק בסוף $4\frac{1}{2}$ חדשים בקירוב (ואז יצטרך מיד לחזור לפסח). ולפי זה אפשר דלא פליג רש"י בתענית על המפרשים שהבאנו בבבא-מציעא, כי הוא שם מפרש את המשנה לפי מסקנת רבא, שגם בבית שני דאגו לכך שאחרון עולי הרגלים יגיע לנהר פרת, ובבית שני ודאי שלא עשו את החשבון ברכיבה על בהמות, כדכתבנו.

1. ירושלמי תענית פרק ד' הל' ה': הספור מובא גם באיכה רבתי פרשה ב' אות ו', אלא ששם כתוב רחוקה מן הים ד' מיל במקום ארבעים מיל. נראה שארבעים נשתבש לארבע וקוצר לר'. כמו כן הוא מובא בבבלי גיטין נ"ח., וגם שם בשבוע: כתוב רק מיל, והמספר חסר מן הספר לגמרי. לפי מה שכתבו בעל הכפתור-ופרח (שלש שעות) והרע"ב בדרכי-ציון (חצי יום) על קירבת ביתר לירושלים, וכן לפי המרחק מן הים של מה שמזהים היום כביתר, לא באות בחשבון שתי הגרסאות האחרונות.
2. התיאור הועתק בקצור מאנציקלופדיה לגיאוגרפיה תלמודית. המרחק משער יפו לביתר לאורך מסילת הברזל המתפתלת בנחל הוא כ-13 — 12 ק"מ. ציור יפה של שרידי החומה והמשכס המשוחרר תמצא באנציקלופדיה אריאל לידעת א"י ערך ביתר.
3. מאחר ומדובר על זרימת הדם בנחל מביתר לים, היה מקום לחשוב שהמרחק נמדד לא בקו ישר, אלא לאורך הנחל. הנחל עושה פתולים רבים באזור זה, וארכו עד כניסתו לים הוא בערך 70 קילומטר, ותצא לנו מזה אמה של כ-87 ס"מ. זה לא בא בחשבון כלל עבור האמה ההלכתית הרגילה, אלא שאפשר לטעון שהירושלמי משתמש גם כאן, כמו בירושלמי בפסחים, במידות שהתווס' בפסחים ק"ט קורין להן "צפוריות" (עיין לעיל פרק צ"ג וצ"ד). אם אמה "צפורית" היא כ-87 ס"מ, תהיה המדברית כ-60 ס"מ. אבל אם נאמר, שהמדידה היא בקו ישר, ושהמדות הנחונות הן צפוריות ו-58 הס"מ לאמה המתקבלת מכך, היא אמה ציפורית, כי אז תהיה האמה ההלכתית רק כ-40 או כ-41 ס"מ, וזה לכל הדעות מעט.